

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ
ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ukraïns'ka partiia sotsiālistiv-revolutsioneriv.

ЗМІСТ:

Мих. Грушевський. — На село! ст. 1.

Мик. Чечель. — Промисловість на українському селі,
ст. 21.

Мик. Шраг. — Відродження Закорд. Групи Української
Комуністичної Партії, ст. 39.

П. Христюк. — Українська дрібна буржуазія в укра-
їнській революції, ст. 43.

Факти та документи. — Записка Закорд. Делегації
У. П. С.-Р. для провідників Рос. Ком. Партії
про відносини України і Совітської Росії, ст. 59.

Памяти погибших товаришів. — Дмитро Одрина,
ст. 63.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

TSCHETSCHER, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Оголошення Секретаріату За- кордонної Делегації У. П. С.-Р.

Секретаріат Закордонної Делегації сим повідомляє, що в Празі заснувалась Празька Організація Української Партії Соціалістів-Револьюціонерів.

Всім товаришам, які перебувають в межах Чехо-Словаччини, пропонується зареєструватись у Секретаря Організації — тов. Гр. Грицяя.

31. жовтня 1920 р.

О. Жуковський,
Секретар Зак. Дел.

Мих. Грушевський.

На село!

(Чергові завдання української трудової інтелігенції.)

I.

Кілька днів тому закінчилась робота заграничної групи Української Партії Соціал.-Революціонерів по виробленню проекту нової програми партії, в котрій мав честь брати участь і я. Ініціативна група поставила своїм завданням подати можливо повний образ того, як партія уявляє собі устрій і жите соціалістичної України. На основах загальних с-рівських принципів, використовуючи принесений революцією досвід, вона подала в ній суцільну систему господарства, соціальних і культурних відносин в розкріпощеній, визволеній від панування капітала і буржуазної держави хліборобській, мужицькій країні, як наша Україна. На сім стала ся група — бажання вказати, в що вірувати, чого сподіватись і до чого стремитись належить українському соціалістови. Або й ще ширше — чого триматись взагалі Українцєви, відданому інтересам людського колективу: сього малого — національного, і ширшого — загальнолюдського. Бо вся програма, в дусі провісних ідей с.-рівства, перейнята сим почутєм гармонії індивідуального і соціального, національного і вселюдського.

Але — вона не дає відповіді на питання: що треба робити зараз, в найближчій хвилі, не чекаючи, аж соціальна революція запанує на Україні і наоколо її. До чого прикладати свою працю до того часу, аж державна організація зможе взяти на себе всі ті великі завдання, які складаються на неї, і українські соціалістичні партії сміливо і без вагань зможуть прийняти на себе обовязок — здійснювання начеркненого ними грядючого господарського і культурного плану, щоб дати громадянству з рук державно-громадської організації, в кращій і достатнійшій формі, все те, що давніше сяк чи так подавалось приватною ініціативою.

В програмі справедливо підчеркнено, що повне здійснення сього плану можливе тільки тоді, коли соціалістична революція обхопить світ, а принаймні — коли вона міцно опанує не тільки Україну, але й комплекс країв і держав, які її оточують — Росію, Білорусь, Польщу, Угорщину, Румунію і Балкани, Малу Азію і Кавказ, і соціалістичний лад стане тут твердою ногою, не боячись ніякої атаки зовні, ані контр-революції з середини. Се дійсно дуже важно для України, і все

свідоме українське громадянство повинно в сім напрямі орієнтувати свою роботу. Виходячи з сих мотивів, в інтересах світової революції, У. П. С. Р. виключила для своїх членів боротьбу против російських комуністів, маючи на увазі їх роль провідників світової революції, і признала потрібною як найбільш енергійну участь в сій останній. Але се теж на далекі перспективи. А що зробити, поки соціалістична революція не забезпечена ні на Україні, ні в Росії, коли кожного дня з тривогою розкриваємо часопись: чи не сповнилися пророцтва буржуазії про перевороти в Росії, — не кажучи вже про інших сусідів України, на котру з одного боку наступає реакційна Польща, з другого добровольці Врангеля, з третього куються різні інтернаціональні реакційні інтриги? Що робити зараз для тої економічної централізації, для об'єднання в державній монополії всього великого промислу, всього економічного і культурного розподілу, коли велика продукція і транспорт так безнадійно розбиті, коли порти в чужих руках, Донецьким басейном розпоряджається Москва, і взагалі Україна фактично позбавлена всякої економічної самодіяльності, а правиться розпорядженнями з Росії? А хочби навіть російські комуністи послушали розумної ради й якогось гарного дня передали правління Української Радянської Республіки в руки українських радянських партій, — що гарантує господарське й культурне життя України від нових тяжких пертурбацій, завдяки різним паймитам світового капіталу, будуть вони називатись Врангелями, Пілсудськими чи якимось инакше?

Ініціативна група стала на тім становищі, що партійна програма повинна вказувати для загальної орієнтації більш постійні й основні перспективи, витягати ж з їх становища чергові завдання праці й організації повинні окремі члени, за свій страх і відповідальність, так би сказати, і для вияснення сих завдань відкрила сторінки свого видавництва. Я користаю з сього і подаю до ширшого відомо ті гадки які я розвивав в тіснішій групі ініціативної групи і які знаходили в ній прихильників.

Буду рад, коли люде, які стоять в самій гущі нинішнього українського життя, обміркують їх і виберуть з них те, що може послужити на користь хвилі — незалежно від тих дальших соціалістичних перспектив, котрі розвиває проект нової партійної програми.

Іх, сих людей, що виходять не з теоретичних формулок, а з реальних обставин нинішньої України, я певен, не збентежать ці проби підійти до розв'язання проблеми економічного і культурного відбудовання України, минаючи розбиті велико-міські центри, зруйновану велику промисловість, розпорошену і знищену індустріально-робітничу верству, і не ждучи нової індустріалізації й урбанізації України, иншою так би сказати — сільською стежкою наблизити її до кінцевого завдання — організації світової федерації праці. Те, що на поверховний погляд марксиста може здатись тільки „дрібно-буржуазною утопією“, в дійсности зовсім реальною дорогою може вести нас до здійснення сього ідеалу, не ждучи, поки на Україні виросте могутня пролетарська верства, здібна творити її економічне і культурне життя.

Я думаю, що які б не були помилки в деталях цього плану, він стоїть на реальному ґрунті, і в кождім разі у вказанім ним напрямі треба шукати виходу з нинішнього неможливого стану, не топчучись на місці в очікуванні якоїсь чудодійної зміни, яка б вивела Україну на проторені стежки соціалістичного мишлення.

II.

Слідячи за розвитком подій європейського і ближче нам — східно-європейського життя за останні роки, за тими явними і скритими пружинами, які виявляли себе або давали себе в них відчувати, я думаю, що кождий, хто буде щось на Україні, велике чи мале, на широку чи навіть дуже скромну міру, мусить рахуватися з можливістю ще довгої доби замішанини та всякого роду пертурбацій і переворотів. Географічні умови, непережита ще спадщина старої Росії й „історичної Польщі“, економічна заінтересованість в наших засобах ближніх і дальніх півкозбирателів дають для них занадто пригожий ґрунт, аби можна було ці пертурбації скоро і радикально ліквідувати. Хаотичність українського життя, вічні зміни (і то ґрунтовні — обороти на 180 степенів, як то кажуть) української політики за останні роки скріпили в чужинцях переконання, що Україна не здатна до самостійного державного життя, і все питання тільки в тім, хто, коли і як нею заволодіє.

З того виходить, що різні сили, з різних боків, ще довго силкуватимуться підбити собі Україну. Триматиметься в сусідстві комуністична революція — для неї український соціалізм все буде занадто правим: націоналістичним, дрібнобуржуазним, аграрним, і все зіставиметься спокуса для різних доктринерів взяти Україну в свої руки, щоб вивести її „на справжню дорогу“ (або — використати її засоби „для справжнього комунізму“). З другого боку всесвітній капітал все буде шукати способу (тим більше, що буржуазні недобитки України нагадуватимуть йому про се щоденно), як небудь влізти до сеї „дрібнобуржуазної країни“ і через неї дістатись до глибших огнищ комунізму. Візьме перевагу, чи просто стане наростати реакція — вона знову почне від України відбудовування старої Росії і старого ладу.

В цих обставинах головніші культурні й економічні центри України — Київ, Харків, Одеса, Львів завсіди стоятимуть під ударом. житимуть під вічною загрозою нападу, захоплення, параліжу, так само й найважливіші наші економічні райони — донецький, катеринославський, дрогобицько-бориславський. Подача сировини, продукція фабрична кождої хвили може розстроїтись, і вся централізована економічна система, державний плян продукції й постачання спараліжуватись — і зіставити людиність безрадною й безпомічною. Чим більше вложиться національного багатства й праці в організацію такої централізованої системи й її продукційних центрів тим більша небезпека буде нового обрабовання нації якимсь ворожим наскоком і тим більша буде спокуса ще раз спробувати обезсилити і спараліжувати український рух, українське життя й його відпорну силу таким захопленням або загрозюванням його економічних центрів та їх засобів.

І так може бути не два-три роки, а може й десять - двадцять, поки урівноважиться розбурханий світ, і спеціально — розбурхана східня Європа, з одного боку, а з другого — виросте економічно й культурно український нарід і виявить свою відпорну силу настільки ясно і недвозначно, що й найбільше обмеженим імперіялістам стане ясно, що тут не розживешся. Може се при якихось особливо сприятливих обставинах паступити скоро, а може й затягнутись. Ліквідація такого монструального утвору, як Росія, в котрій вбито стільки місцевого й закордонного капіталу, замішано стільки різнородних інтересів — викликала б немало часу навіть в повній ізоляції. А що ж сказати про ту загально-світову кризу, що раз у раз входить і ускладнює сю ліквідацію.

Обставини незвичайно несприятливі для скорого покінчення цього процесу, і особливо — для України: через ті зовнішні незвичайно тяжкі умовини і через те, що не сконсолідувалась сама українська нація, яко така.

Через те використовувати моменти рівноваги й затиша, щоб організувати подачу і обмін сировини й продуктів державною машиною в всеукраїнських розмірах — се добре, потрібно і повинно. Але треба все рахуватись з можливостями, що хтось сторонній вхопить корбу сеї машини, що якийсь камінь з чпєйс запазухи влетить і розібе якусь передачу, або чиясь рука одкрутить шрубку — треба думати, щоб і в такі часи економічне й культурне жите не спинялось, не приходило до такого розвалу й руїни, яку бачимо зараз. Щоб воно таки обслуговувалося — коли не продукцією фабричною, то хоч кустарною, щоб воно мало свої апарати „на чорний день“ — так як обережні хазяї держать дома нафтяні лампи на випадок капризів електрики і ставлять грубку в домі з центральним ogrіванням. В часах, коли штрайки і забастовки стали явищем битовим, така обережність дуже похвалялась. І її треба в широких, краєвих розмірах виявити в організації українського життя. Україна стільки разів погорала, що й нову її будову треба ставити, рахуючися з можливостями нового пожару.

Бо ставити таки треба, і відкладати до того часу, коли всяка пожарна небезпека минеться, ніяк не можна.

III.

Оден з товаришів мої гадки на сю тему назвав „революційним песімізмом“. Не прийняв я і не прийму такої характеристики. Як усе житте в моїй роботі я був навпаки повний віри в кращу будучність людства, і українського народу спеціально, так і тепер зовсім не песімістично дивлюсь на вислід нашої революції, і ще менше підстав для песімізму знахожу що до нашої будучини.

Жаль, розуміється, що наші плани безкровної революції і мирної будови українського національного життя, можливо без конфліктів і різких пертурбацій, з котрими ми вступили до революції, і вся та кропотлива, муравельна праця, котрою Центр. Рада збирала Українську Землю, розбилась о вмішання сторонніх сил, і революція, вирвавшись

з нашого проводу, пішла своїм стихійним, істо революційним розвитком.

Але на мій погляд, в сій стихійній революції гине тільки те, що не звязане органічно з краєм і з його трудовим народом. Край і його трудова людність так би сказати „чистяться“ від усього паразитарного. їм чужого, самі ж мають всі шанси вийти з сього процесу ще більше скріпленими, оздоровленими, оновленими в своїй творчій силі й енергії.

Отже процес хоч і тяжкий, прикрий, особливо для сього органічно з землею незвязаного елементу таки навіть до розпуки не перепосний (ще б таки — іде просто відмирання сього елементу, оскільки він не знайде в собі якоїсь здібности акомодатії, пристосування — вrostання в землю й її трудову людність) — але головному він не загрожує. За український трудовий нарід, сього основного представника, основну підвалину життя краю і нації, боятись нема причин.

Жаль, що українська інтелігенція не витримала революційного іспиту, в значній часті відскочила від народу, вдарилась в контр-революцію і анти-соціалізм. Се велика шкода, і трудовим масам прийдеться з себе творити нові її кадри.

Жаль, що неукраїнські елементи України не зварились в огні революції в одну масу з українським народом, а навпаки — ще більше поглибилась межа, що їх ділила, і українському народови прийдеться самому будувати нову Україну.

Але кінець кінцем — *Ucraina farà da se*, Україна обійдеться своїми силами, як ми се говорили чверть століття тому, коли український рух вважався видумкою групки фантастів, — і скажемо ще з більшою впевненістю тепер.

Бере нетерплячка, що процесу її будови не можна прискорити якими небудь скородійними реактивами. Але щож робити! Треба терпеливості, видержки, холодної розваги. Я позволив би собі порівняти — лп. лікарі нехай вибачать за можливі недокладности (кожде порівнянне не вповні точне!) — теперішню Україну з тифозним хорим. Лікарства на хворобу нема, є тільки деякі загальні гігієнічні засоби. По всіх даним організм повинен вийти з хвороби ціло. Здорові клітини мають всі шанси відродитися з новою силою коштом тих слабших, які згинуть в сій горячці. І всім рідним і близьким, що окружують хорого, зістається тільки пильнувати чим можна улекшити організмови процес боротьби з розкладовими силами і відновлення його житевих засобів.

Революційний процес виявив житездатність, відпорність і енергію відродження нашої народної стихії — українського селянства. Основна тканина його життя — сільські громади не розпались, не ослабли, навпаки виявили підвищену енергію своєї інтеграції, свого скріплення, своєї організованости. В сих клітинах лежить запорука нового розвитку і зміцнення всього краевого і національного організму. Тому все, що хоче пройти ціло крізь огонь революції, крізь всі можливі пертурбації переходової доби, мусить з сими громадами звязати своє існування і свою будущність. Все, що бажається будувати певно, міцно і огнетрівало, без небезпеки від знищення сими пертурбаціями, — треба будувати на

сих атомах трудового життя. Тільки те буде певне, що зможемо оперти безпосередньо на них.

Тому в інтересах сеї будови треба можливо розширяти й скріпляти сі підвалини, сі бетонні подушки. Чим більше зможуть вмістити в себе економічного і культурного змісту, національного і соціалістичного елементу й підстави — тим краще, бо тим більше можна досягнути в сій перехідній добі для будучої України. І очевидно, що в данім моменті се й стає черговим завданням усіх, хто хоче ділом послужити сій будові нової України: приложити свої сили, своє знання, свій хист, своєю енергією, щоб скріпити сі кубики, з котрих зложиться нова будова, наповнити їх відповідним організаційним змістом, економічними і культурними засобами.

Чергове гасло — на село, до громади всі, хто хоче потрудитись для будучини свого краю й народу!

Се звучить, як відгомін старих кличів: „в нарід!“ Дійсно, коли б тридцять, сорок, шістьдесят, сімдесят літ тому (в часи кирило-мефодіївщини, коли вперше свідомо залунало се гасло), українська інтелігенція змогла б піти за сим кличем, коли б вона тоді могла заложити сі підстави в українськім селі, нинішня українська революція пройшла б інакше! Але укр. інтелігенція була тоді слабша, була боязкіша, перепони і страхи були більші. Тепер — „голий розбою не боїться,“ і кадри людей, які можуть піти за сим гаслом, незмірно більші. Вони можуть зробити діло трівке й велике!

IV.

Автономна сільська громада, так як вона зложилася в огні революції, — мала республіка, яка в своїх межах законодавствує, судить і править всіми справами через свої виборні органи — се та основна, тверда, огнетрівка клітина соціальної й економічної організації, котру дала нам українська революція і на котрій треба оснувати все иньше будівництво.

Я думаю, що при невеличкій інструкторській роботі можна б було ввести в життя також волостні об'єднання сих громад, по типу, проєктованому в нашому начерку програми: Ради громад цілої волости періодично збираються на спільні збори, на котрих полагоджують спільні справи, які виходять за межі можности громади, полагоджують непорозуміння громад і т. д. Нормальним об'єднанням мислю собі волость велику, в котрій об'єднується тисяч до 30 людности і котра може через се розпоряджати і більшими засобами, і братися до більших справ, непосильних для громади; малі волости через се було б краще зєднувати разом.

Об'єднання ширші — повіту чи землі, се справа значно складніша, їх функції можливі при деяких спокійніших, сприятливіших умовах. Коли будуть організовані об'єднання волостні і будуть функціонувати, кожної хвилі, протягом кількох днів можна буде скликати депутатські ради повіту чи губернії (поки не ввійшла в життя земля, як територіальна одиниця) — депутатів від волостних і міських рад. Але сі

ради повітові й губерніяльні так само як і Всеукраїнська Центральна Рада могли б узяти на себе якусь постійну економічну чи культурну роботу тільки в відносинах спокійних, як небудь наладжених. Тим часом громади і їх волосні об'єднання становлять організації настільки прості й тверді, що без сумніву функціонуватимуть завжди, при всяких навіть найбільш заворушених і тривожних обставинах, і на них треба оперти програму-мінімум нашої роботи.

Громади вже дані життям. Річчю партії соц.-рев. і всіх, хто прийняв би сю програму праці для біжучого моменту, було б постаратись тільки допомогти переведенню об'єднань волосних, по одному приблизно плянові: Волость відбуває періодичні збори раз чи два рази на місяць. В сесії беруть участь всі ради приналежних громад іп сопроге, але для справедливости рішайучі голоси рахуються відповідно скількості трудової людности, котру громади представляють — скажім два, чи три, чотири від тисячі; иньші члени сільських громад беруть участь в сесії з голосом дорадчим, але не голосують. Сесія вибирає комітети як аземельний, культурно-освітній, уповажнених до ведення різних підприємств волосного об'єднання. Вона укладає свій бюджет, має свою касу.

По-за тим регламентувати устрій і організацію роботи на оден взірць ледве чи потрібно, в кождім разі се діло не найблизшого моменту. Коли на місцях буде відчута в сім потреба, Ц. Рада дасть такий взірцевий регулямін, але не думаю, щоб се мало зараз практичне значінке. Зараз треба пильнувати реального, тої продуктивної, творчої роботи — господарської й культурної, котра може бути переведена в громадах і в волосних об'єднаннях, як тільки вони зорганізуються.

V.

В статі т. Чечеля, в котрій він має розвинути свої гадки, виложені в дебатах над програмою, читачі знайдуть міркування на тему, що може і повинна взяти на себе громада в економічнім будівництві найблизшого дня.

Не входячи в деталі, я виймаю з його доводів, як він їх розвивав на конференції, тільки дві головні тези:

В нинішній руїні реконструкція господарства в тих сферах, в котрих вона може бути виконана тільки державою (коли виключити ініціативу приватну) — як залізниці, телеграфи, телефони, почта, експлоатація копалень вугля, заліза, нафти, соли, — вимагає такої величезної праці, засобів і часу, що всі сили загально-державних органів на довгий час будуть забрані нею, і в інтересах успішности роботи держава мусить передати на місця все, що може бути зроблено місцевими силами і засобами.

Силами і засобами громади може бути вповні добре наладжена промисловість не тільки в формах зовсім дрібних, кустарних, але і в виді середньої великості фабрик і заводів — пукроварень, броварів, цегелень, гарбарень, швалень і ткалень, шкляних і порцелянних гут, металічних заводів, і т. ин., при мінімальній технічній допомозі.

Коли б тільки розстаратись відповідної кількості моторів і всякої иньшої машинерії, щоб використати енергію водну, силу вітра, торфовиська і місцеві поклади вугля — рахуючися з малою видатністю вугляного району в найблизші часи і з труднощами його довозу (а дерево принципіально зовсім виключити, як фабричне паливо), то можна було б не тільки передати в адміністрацію громад цукроварні, винокурні, цегельні то що, які не можна зараз вести державною енергією, але й допомогти — не якимись субсідіями, а головно технічною помічю, поставити нові по селах. Тоді у нас з'явився б сільський фабричний промисел, котрий міг би взяти на себе значну частину запотрібовання людности. Особливо коли б організовані були ті волостні об'єднання, і сю сільську промисловість можна було б організувати не в межах самої тільки громади, а в економічній площі цілої такої волости, такого малого кантону, — хоча б поодинокі фабрики та заводи в початках творились би силами і засобами поодиноких громад.

Яке б се мало величезне значіння, коли б українська людність могла б, не журячися довозом, транспортом і т. д., убиратись в полотно і сукно свого повіту, носити черевики з механічної швальні своєї волости, мати залізну і всяку иньшу посуду місцевого виробу, струмент, плуг і косу з місцевої фабрички, читати свою волостну чи повітову газету, видрукувану на місцевім папері, в місцевій друкарні й обслужену своїм повітовим, або навіть волосним радіо?

Все се було б дорожше, ніж подане з великих фабрик в нормальних обставинах, вироблене грубше і старомоднїше. Але в часах, коли антантський бльокаді не видно кінця, наше велике виробництво паралізоване, а транспорт не існує, важно, щоб хоч в невеликих розмірах, без великих вимог людність була задоволена в своїх найелементарніших потребах сим малим, карликовим фабричним промислом. Щоб був цвяшок, був сірник, був чобіт, була книжка, хочби й надрукована на дуже непоказнім папері!

Однаково життя йде в сей бік. Селяне беруться обробляти на місці шкіру, тчуть полотно і сукно, заводять кузні, женуть сагоноку, роблять самими примітивними, варварськими способами, марнуючи сировину, щоб задоволити свої потреби, не маючи ніякої подачі з міста. Треба сій натуральній економічній самодіяльності прийти в поміч, поки реальні умови життя не перестануть гнати в сей бік інтереси людности.

Наладиться велика продукція, товарообмін, транспорт, — тоді може сей дрібний промисел відіпре, може еволюціонує. А доти він буде одиноким спасенням — і як довго доти? Хто скаже?

І се не тільки в обслузі потреб матеріальної культури, як бачимо.

Весною минулого року, пробуваючи в Камінці й працюючи в видавничім відділі місцевої народньої управи, був я свідком і учасником заходів коло приспособлення маленької фабрички, чи краще сказати паперового млина, що доти виробляв паковочний папір, до виробу трохи кращого сорту, який би можна було вжити на друк. Коли зроблено

було перші проби друку на сім папері, люде, при звичаєні до кращих видань, сумно і скептично кивали головами над сим першим випуском (був то шевченківський номер місцевої газети). Але мене навпаки тішив сей грубий, але місцевий папір, а коли я потім за кордоном побачив, на яким папері стали друкуватись і як друкуватись класичні твори літератури в Франції, в Німеччині, — я не раз згадував собі з повним вдовolenням сі камінецькі друки. Поставити такі маленькі папірні коли не в кожній волости, то в кількох стах з тисячі великих волостей України, щоб кожна принаймні сезоново виробляла 5—10 вагонів паперу, поставити в кожній волости друкареньку, виробляти друкарську фарбу кустарним способом, як виробляють ваксу — отсе значить розрішити страшну проблему крізи паперової, друкарської, видавничої, котра нависла не тільки над Україною, а сливе над усім культурним світом.

Почитайте французьку пресу, що там робиться — який застій в видавничій справі, просто безвихідний, розпучливий в нинішній господарській системі.

Що діється в самій Німеччині, на котру почали були з надією поглядати французькі переможці, що вона вивезе з сеї крізи побідну французьку культуру? У Франції брак і здоров'я паперу доходить до того, що видавничим фірмам приходится випускати книги низше собі-вартості або зовсім не випускати. В Німеччині 3/4 наукової літератури стало бібліографічною рідкістю, зникло з ринку трохи не так, як у нас на Україні, і теж не видно скорого поліпшення в сій справі.

Якими методами там сподіваються розв'язати крізу, я в се не буду вводити. Але на Україні в нинішніх обставинах поруч великих централізаційних плянів про ясні дні, таке розсівання культурної продукції — так само як матеріальної по волостях і громадах про можливі чорні дні, мені вважається дуже доцільним.

Поруч культурних великих центрів — сотні папірень і друкарень по селах, обмін книжкою продукцією на підводах — і сіть радіо для комунікації. Се програма огнетрівалої української сільської культури, котрій би не загрозив ніякий політичний переворот, ніякий наступ чужого війська.

Щоб пустити її в рух, треба паралельного розселення по селах і культурних сил. Та се, очевидно, справа далеко лекша, ніж наладження тих моторів і млинів. До неї дійду слідом, наперед спинюсь па тих змінах, які обіцяє сільському життю такий процес розсіяння продукції.

VI.

Уявім тепер собі таку волость, в котрій є громадська цегельня і кілька тартаків (лісопилен) та дереводілень (коли се лісовий район), бровар, винокурня, одна або й дві цукроварні (коли се буряковий район), одна або й більше механічних прядильень, ткалень, швальень, обувя, фабрика металічних виробів, сірників, фабричка мила, свічок та иньших простіших хемічних продуктів, папірня, друкарня, і може ще

що — не повний такий сортимент якраз у одній волості, розуміється, а дещо з того в сій волості, дещо в другій. Працюють в них місцеві таки селяне під проводом місцевих механіків та інструкторів. В гарячі моменти сільсько-господарських робіт праця в них сливе завмирає і спускається до мінімум-а, іде малим ходом в період, коли робота на полі не вимагає всієї енергії, і пускається повним ходом в тих місяцях, коли завмирає праця на полі.

Викопавши й звівши буряки, ячмінь і бараболю, селяне зварили собі за шість місяців цукор на цукроварні, накурили пива, горівки, скільки треба для спожитку, виткали полотно з льну і коноплі, нашили обувя і всякого иньшого реміння з шкіри. Робочий день при сім був невеликий, шість-годинний що найбільше, працювано по дві, три, чотири переміни. Було доволі часу і для спочинку, і для того, щоб піти в свій сільський кінематограф, поспівати в хорі, піти до читальні чи на виклад народнього університету, — тим часом яку масу всякого фабрикату виробилося з місцевого сирівцю! Як зросла — майже в двоє — продуктивність громади, її трудовий заробіток, її трудовий капітал! Як збільшилась поємність праці, трудоємкість сього простору української землі, на котрім ранійше вироблялось тільки зерно та городина! Тоді він прогодовував, доволі мізерно, яких небудь 25 тисяч душ, висилаючи масу приросту на заробіток до міста, на заводи, до шахт, на еміграцію. Тепер він не тільки прогодовує дуже достатно всіх своїх, не потребуючи посилати нікого за заробітком, — він в інтересах збільшення продукції охоче прийме чимало всякої сторонньої людности, перед усім кваліфікованих привичних робітників з фабрик і заводів, всякого рода техніків, а також і культурних робітників. Вони йому потрібні, він може їх обставити зовсім прилично з матеріальної сторони, і навіть не тільки з матеріальної. В селі, де є електричне освітлення, де ставляться цегляні будинки, де можна одягтись і ваутись і по — людськи прогодуватись, де є книга, гурток освічених людей з місцевих громадян і прихожої інтелігенції, різні культурні розривки, — стає жити краще, людянійше, приємнійше, ніж у голодному вічно тремтячому за своє існування місті. Потяг з міста на село піде на зустріч запотрібованню села-громади в технічних і культурних силах, в усякого рода спеціалістах-професіоністах.

Сей приплив робочої сили зовні (і затримання приросту місцевого також) поруч із зростом трудового заробітку і способу життя (standard of life), улекшить селянинови тягар праці в сільсько-господарських сезонах. Коли на оранку, косовицю, жнива і т. д. вийде вся трудова людність громади, коли являться до помочи ще й машини, — 16-годинна робота на полі снаде може теж до 8—10 годин в середнім рахунку і дасть більш людські умови праці й життя навіть в сільсько-господарських місяцях, більше часу для культурних і громадських інтересів. Поруч і з повисенням економічного рівеня незмірно підійметься й рівень культурний, духовний всієї громади, завдяки більшому дозвіллу, вільному часови. Зросте запотрібовання в культурній розривці, в духовім зайняттю, освіті і всяких культурних засобах. Буде попит не

тільки на кіно, але й на театр, не тільки на техніків, але й на лекторів, на книжку, газету, на красну і наукову літературу. І в сім лежить забезпечення нашої будучности, як нації і як учасників світового, вселюдського соціалістичного руху. Сею дорогою закінчимо процес нашої консолідації, як нації, і введемо нашу Україну в передову лаву борців за добро і щастя людства.

Тому я думаю, що не тільки наша партія, але й усі Українці, свідомі справи і не перелякані жупелом соціалізму і соціалізації, повинні піти за сим гаслом — на село, до громади, щоб сповнити, з піввіковим спізненням заповіт колишніх „Громадян“, що писали (в переднім слові до „Громади“): „Українські соціалісти (котрими по їх гадці мусять бути всі Українці, які „додумались до кінця“) — мусять одтепер же змагатись, щоб осівши по наших громадах, приложити свої голови й руки до того, щоб справляти всі служби, потрібні в здоровому життю громадському, і там в громадах з тими службами проповідати здорові громадські порядки, показувати примір їх, та обороняти старі забутки й нові паросли тих порядків од ворогів їх усіми способами, мирними й вояцькими. Нічого здається прибавляти до того, що такі робітники для українських громад мусіли б тепер же, осідаючи по тим громадах, змагатись до того, щоб счеплятись в спілки з своїми товаришами по всіх громадах, од ближчих до дальших, і з усіма тими, хто тільки чесно працює коло такої чи иньшої, більше чи менше потрібної для України в її теперішньому стані праці, — так щоб Україна як скорше покрилась цілою сіткою зчепляних оден з другим товаришів і товариств, робітників українського громадянства, з котрих як найбільше людей були б і товаришами в мужицьких „громадах“ (1878, ст. 81).

Тепер, коли ми маємо вже готову велику соціалістичну українську партію, вишколену в організаційній роботі між селянством, з виробленою репутацією у нього, — таку програму виконати безмірно легше, ніж в 1870-х рр., і під проводом У. П. С. Р., як співробітники партії, і просто як „примыкающие“, повинні піти на сю роботу на село всі трудово-інтелігентські елементи, які не мають якоїсь конкретної, цінної роботи по містах, щоб виконати чергове завдання, котре піддає нам сучасний момент.

VII.

З сказаного, я думаю, стає вже ясним, що таке розсіяння промислу по громадах дає не тільки тимчасові користи, як запасний промисловий апарат про чорні дні східно-європейської розрухи, але являється річчю самостійною, що несе такі користи, які добре було б з певними змінами затримати й на пізніше. В „нормальних умовах“ розвитку промислу думати про таке економічне і культурне розсіяння, чи розселення по громадах здавалось би утопією (хоч є краї, де промисел дуже розселюється між селянством — напр. хоч би в деяких районах Швейцарії). Але в теперішніх обставинах східно-європейського економічного життя: паралізу великої промисловости, транспорту, подачі

сировин і палива, — сі пляни зовсім перестають бути утопічними і набирають прикмет зверх-конкретности й реальности. Тому зовсім серйозно можна спинитись над корисними сторонами, які принесло б се розселення не тільки про пожарний нинішній час, а й про обставини більш урівноважені, і над тими побоюваннями, котрі воно може викликає у декого — про пізніші часи.

Отже, повторюю, крім забезпечення, бодай частинного, погреб людности місцевими джерелами в моменти параліжу, коли переривається транспорт і подача з джерел центральних — розвій сільського промислу варт певного піклування, з огляду, що він збільшив би „трудойомкість“ села, сільсько-господарської території, зменшує середній наділ селянського господарства. Він ослабив би тим самим способом гостроту земельного голоду, трудности земельного питання, особливо для переходових часів — до нового розвитку великого промислу, котрий зможе потягнути до себе лишок селянських рук, а зараз в своїм упадку жене назад на село велику масу безробітних, жадних праці коло землі. Розвиток промислу на селі розвантажив би тягар сільсько-господарського сезону, давав би селянській сім'ї змогу працювати більш рівномірно, не перетворюючись в робочу худобу на час сього сезону, щоб потім дармувати безцільно в зимові місяці. Він не тільки підіймав би продуктивність селянського хазяйства й його економічний рівень, але й давав би умови праці більш сприятливі для культурного життя $\frac{9}{10}$ нашої людности.

Він творив би посередні групи між селянством і індустріальним пролетаріатом, які заповняли б ту пропасть, яку розвій великої індустрії в капіталістичних умовах утворив між селянством і робітництвом: суперечність інтересів, брак обопільного розуміння і наслідком того навіть — часами — гострий антагонізм.

Освободження селянина з гніту праці, підвищення його достатку і вільного часу з одного боку, з другого — прилив на село культурніших елементів до нових точок приложення праці інтелігентської, полунтелігентської і кваліфікованої робочої, безсумнівно підняли б дуже значно культурний рівень села, його матеріальне й духове за-потребування. Попит на освіту й культуру в усіх її формах, і тепер уже дуже помітний, піднявся б іще сильніше.

Розпорошення міського елементу, інтелігентського і робітничого, для котрого таке розсіяння промислу й культури по сільських громадах дало б і роботу і більш сприятливі житеві умови, йдучи на зустріч теперішньому потягови з зруйнованого, голодного й холодного міста на село, — не тільки дало б вихід сотням тисяч цінного трудового населення в його труднім положенню, але й засинало б історично-утворене провале між селом і містом: коли б не знищило, то ослабило б те відчуження, яке впробилось між українським селянством і сими чужорідними або денаціоналізованими міськими колюбіями. Перейшовши через трудове життя на селі, ці міські елементи вже потім хочби й вернулися до міста, не відчували б давнішого відчуження: і вони б инакшими очима дивилися б на українське селянство, і те б инакше ставилося до міста. Зникло б, або принаймні сильно ослабло б, се обо-

пільне нерозуміння, се підозріливе й зневажливе відношення міських меншостей до сільського трудового українського народу, його національних домагань, сі претензії міста на гегемонію, на ролю держави в державі, і звязані з ними побоювання або й активні заходи до нейтралізації всяких національних домагань українського трудового народу.

Я вважаю сей антагонізм, сю неустанну, коли не явну, то скриту ворожнечу і боротьбу села і міста одною з дуже серйозних перешкод в налаженню нормального економічного, культурного й політичного життя України, і тому вважаю обопільну інфільтрацію — наплив міських елементів на село і навпаки — нового селянства, вже відомого своїх потреб і завдань, до міста, одним з дуже важких і бажаних явищ. Розселення промислу й культури здається мені з сього погляду незвичайно важким і цінним. Воно може ще раз вимішати людиність України — дуже цінно для дальшого розвитку нашого життя.

VIII.

З боку прихильників соціалістичного централізму я передчуваю закиди, що се розселення економічне й культурне може загальмувати процес збирання „розсіпаної хривини“ України, що воно буде розбивати одність господарського плану продукції й розподілу, що воно скріплюватиме партикуляризм. Бо, мовлять, як при теперішнім партикуляризмі сільських громад ще їм дати змогу обслуговувати власною продукцією свої потреби в різного рода товарах, то вже до них не буде ніякого приступу — не потягнеш їх до ніякої ширшої організації.

Я думаю, що все се марні страхи. Перше те, що як тільки господарський апарат Української Республіки взагалі стане функціонувати: зможе щось давати дійсно, а не просто тільки робити жести в порожній просторони, так зараз до нього потягнуться всі сі „партикулярні“ сільські та волостні громади, самі шукатимуть звязку з ним, щоб дістати від нього те, що бракуватиме їм, доходитимуть порозуміння і компромісу з ним, для того щоб увести свою продукцію в загальний красивий план, його розподіл і товарообмін. Коли держава буде спроможна подавати вугілля, нафту, метали, сіль, хімічні продукти, галантерейний крам, бакалію — все те, що ніяким чином в громадських робітнях не випroduce; коли вона налагодить залізницю, пошту, телеграф, телефон, закордонні зносини; коли в її руках буде загранична торгівля і розподіл закордонного довозу — так зараз се державне господарство обєднає само собою, силою факту, без помочи всяких декретів, наказів чи примусів, всю ту розсіяну промисловість в загальнодержавним розмірі. Нікому не буде інтересно від неї сепаруватись, вілокремлятись, навпаки — кожному буде бажано як найтіснійше з нею звязатись. І монополія товарообміну, котру держава введе в життя зараз, як тільки зможе добре налагодити свій розподільчий апарат, забіраючи від сільських громад чи волостей все, що виходитиме за межі задоволення місцевих споживчих потреб, однаково — чи продукти сіль-

сько-господарські, чи кустарно і фабрично промислові, уведе сільську продукцію без якогось особливого перевороту в рампи загально-державної господарської організації.

В тім же напрямі загально-краєвого об'єднання вестимуть і культурні та політичні зв'язки. Розвій культурного життя в громаді і його піднесення за помічю отсеї „громадської політики“ вимагатимуть якомога ширшої кооперації, в інтересах утворення культурних органів вищого порядку, можливості більших культурних досягань, як тільки будуть здобуті низші.

Так само політична організація, в котрій зараз же, при першій можливості, очевидно, об'єднуюватимуться громади й їх волостні об'єднання, вестиме їх в тім же напрямі як найтіснішої кооперації й об'єднання в ширших територіях. Всі елементи його будуть готові, коли будуть організовані у вказанім напрямі, в господарській і культурній сфері, ці громадські атоми. Кождої хвили, як обставини дадуть їм можливість об'єднатись — хочби простим скликанням рад депутатів земель (чи повітів) і Всеукраїнської Центральної Ради, ці органи, безсумнівно, з усею силою поведуть свою роботу об'єднання.

А поки центр буде порожнім місцем, поки фактична анархія і хаос буде параліжувати всякі господарські плани в загально-державних розмірах, нічого боятися, що ці громадські атоми будуть занадто сильні, занадто здібні задовольняти свої потреби (в частині, розуміється). Без таких сильних і організованих, наповнених і економічними, і культурними, і організаційними засобами, громадських атомів взагалі всяка конструкційна робота буде трудна, тоді коли обставини дадуть, чи даватимуть їй змогу. А в часи розрухи й хаосу без них людське життя буде таки зовсім страшне.

Далі, я звертаю увагу читача на те, що я скрізь говорю про організацію всякого рода громадських промислових чи культурних підприємств. Не індивідуальних чи приватно-спількових, а власне свідомо підчеркую се, що вони бажані й потрібні, як підприємства цілої сільської громади, або волостного об'єднання. На се повинна бути звернена вся увага, бо тільки в такій формі ці підприємства дадуть всю свою організуючу, виховуючу вартість. Навпаки — розвій підприємств приватних, індивідуальних чи спількових, вноситиме духа конкуренції, приватного зиску, дивіденди, який справді гальмуватиме потім плани соціалістичного господарства. Як підприємства громадські, навпаки, вони служитимуть могутнім фактором соціалізації.

Громадська фабрика чи механічна робітня, де ні один учасник, працюючи громадськими знарядями, не може вказати реального предмету, ним виробленого, де він має тільки певне ідеальне право в спільнім продукті, і весь сей громадський процес виробництва могутно зрівноважуватимуть і нейтралізуватимуть індивідуалістичні впливи ринкового господарства, веденого на своїм ґрунті, своїм інвентарем, і доведеного до певних своїх цілком конкретних сільсько-господарських продуктів. Розвій громадського сільського промислу служитиме незвичайно сильною школою соціалістичного мислення і соціального ін-

стипкту. Основне завдання наше: перетворити сільську громаду, як публічне об'єднання індивідуальних трудових господарств, в об'єднання економічне — трудову громаду, як виробничу спілку, матиме величезну поміч в розвою сільської громадської фабрики, в тих різнородних, хоч би й невеликих, карликових формах.

Ну, а перетворити за їх помічю сільську громаду, а далі й ціле волостне об'єднання в трудову виробничу спілку в усіх сферах господарства — це, очевидно, був би такий величезний поступ в соціалізації життя, що тут усякі коментарії зайві. Ці соціалістичні кубики — громадські чи волостні, послужили б твердою, ґранітною підставою соціалістичної будови в ширших — не тільки краєвих, але і в світових розмірах.

Я вище се зазначив, що сею „сільською стежкою“, минаючи розбиті фабричні райони і знищені міста, ми можемо скорше наблизитися до нашої кінцевої мети — організації федерації праці в міжнародних і міждержавних формах. Можемо не тільки самі йти в сім напрямі, а вказувати дорогу й иньшим агрикультурним краям, у котрих теж не стає такої абсолютної перемоги індустріального пролетаріату, щоб він сам оден і на собі однім міг виводити соціалістичну будову.

Само собою ясно, що такі невеличкі, твердо організовані і соціалізовані сільські громади чи волости — такі твердо обточені ґранітові соціалістичні кубики легше буде зложити в планову соціалістичну організацію міжнародного масштабу, ніж великі, але аморфні, безформенні загально-державні апарати, зв'язані твердим загально-державним економічним каркасом, остовом, але заповнені сипучим піском приватного хазяйства. Соціалізовані громадські атоми без всякого труду і опору вложаться в ширшу міждержавну організацію — тим часом як державну, міцно сцентралізовану машину прийшлося би для цього ламати, утипати, калічити. Тому я вважаю за собою право сказати, що з становища останніх завдань соціалізму сей план розселення економічного життя являється не якимсь ретроградним, назадняцьким, а навпаки дуже прогресивним, а принаймні — вповні пристосованим для переходу до найдалших соціалістичних завдань в сфері господарства.

Розуміється, в тим же напрямі вело б і культурне, духове виховання громади, аби тільки воно велося під соціалістичним кермуванням. Для того наші товариші мусять взяти на себе і сю роботу. У. П. С. Р. не повинна ухилятися від цього, вона мусить стати провідником сільської громади не тільки в політичній сфері — котрею вона займалася досі майже виключно, але і в господарській сфері, котрею вона займалася мало, і в культурно-просвітній роботі, котрею здавала досі не-соціалістичним елементам, майже безконтрольно.

IX.

Піднесення рівня селянського побуту і притягнення культурних сил на село між иньшим важне також для нашої популяційної політики, про котру ми мало думаємо за множеством різних „гострійших“ питань, з котра тим часом теж вимагає пильної уваги. Се справа охорони

супільного здоров'я з одної сторони, справа можливого пригноблення нації з другої. Після страшних кровопусків, заданих нашому народови світовою війною і всякими місцевими війнами й усобицями, після безмірних утрат і вироджень людности в евакуаціях, переселеннях, епідеміях, концентраційних таборах і т. п. се стає важним завданням: нагородити нації понесені нею утрати, ослаблення і виродження цілих генерацій, поправити їх фізично і зберігти можливо цілим дальший прибуток людности.

Найвищий, найпевніший скарб кожного народу і краю — се все таки буде завжди їх людність. Її приріст, сильний, здоровий, життєздатний — се її балянс, який запевнює їй будучність і вплив в кругу інших народів: матеріальний і духовний зріст, перемогу над природними обставинами, розв'язання на її користь всяких суперечок і конфліктів з іншими націями — поки вони існують, сі всі суперечки й конкуренції, і вкладка в загальнолюдський капітал. Коли приріст сповільється, нація йде на убыток — се не тільки зменьшує її індивідуальну вагу („удѣльный вѣсъ“), але депресивно впливає на її самопочуте, наповнює її тривогою за свою будучність, позбавляє певности і віри в свої сили, і в саму можливість відродження.

Бо се характеристичне: коли приріст раз сповільниться й популяційна енергія вигасне — її справді майже неможливо відродити чи розбудити наново. Справедливо помічено, що французьку робітницю вже ніякими преміями не прихилиш до того, щоб вона мала дітей: в її поглядах — се тягар, прикрість, гірша від усякої іншої, котра нічим не може бути нагороджена. В такому положенню нація переходить на становище бездітного дядька, обложеного з усіх боків претендентами на спадщину, який скрізь підозріває зазіхання на його скорий кінець і багату шкатулку і тратить всяку енергію й ініціативу праці.

На Україні популяційна енергія ще не вигасла, і треба пильнувати, використати і зберігти все, що вона дає і може ще дати. На місто з цього погляду надія не велика, але село дотепер давало сильний ріст, і сей приріст міг би бути ще більший, коли б недостатки і несприятливі гігієнічні умови не стримували і не зменьшували його великою смертельністю дітей і байдужістю до неї батьків. Коли збільшиться продуктивність селянського господарства і забезпечиться прожиток великому приростові, се зробить кожне збільшення сім'ї більш бажаним, заховання кожної народженої дитини більш пожаданим. З другого боку приплив на село культурнішого елементу дасть змогу заховати для життя більший процент народжених. Яслі, захоронки, дитячі садки, краща страва, лікарський і акушерський догляд, амбулаторії й шпиталі, покої для породіль — все се може безмірно зменьшити дитячу смертельність.

Нехай тільки більше буде на село лікарів, фельдшерів, милосерпних сестр і просто жінок і дівчат, готових присвятити себе доглядові за чужими дітьми, збереженню сих молодих, крихких істнувань, їх вихованню і культурі. Збільшення поплотности села і піднесення його економічного і культурного рівення піде тоді в парі з сильним зростом

людности. А сей зріст скрізь і всюди був могутнім фактором культурного розвитку.

Коли ми потрапимо повести наш нарід по начеркненій тут дорозі, його чисельний зріст дасть людству щось дійсно показне і цінне!

X.

Так, се мусимо сказати щиро і твердо: Україна — се селянське країна, і вона може стати чимсь серйозним, дати щось поважне — на тільки місцевого, але й загальнішого значіння, тільки розвинувши як повнійше, культурнійше і доцільнійше сей свій мужицький, селянський характер. Се повинно бути усвідомлене всім, хто хоче працювати для неї, і через неї — для людства.

Тільки селянство на Україні має в собі якийсь своєрідний зміст. Воно виробило в собі і твердий моральний світогляд, і естетичні прикмети, цілу оригінальну культуру, з котрою справедливо відчувало себе не низшою верствою якоїсь нації, але народом-нацією вповні, єдиною репрезентанткою її — не тільки тому що вищі верстви покинули її, але й тому також, що в своїй сфері воно розвинуло — хоч і в тісних межах, і з деякими дефектами (в національній свідомості в тім числі) велике багатство національного життя. Отже тільки спираючись на селянстві, можливо поширюючи його культурну пойманість, розвиваючи його культурні потреби і культурну активність, Українці зможуть утворити щось цінне й оригінальне — чи то в сфері культурній, чи соціальної (соціалістичній).

Без того Україна зійде на лихеньке, безвартісне повторення Франції або Німеччини, властиво — на стертий брактеат „західньої культури“, на котрім і не розбереш, „під кого“ його роблено.

Те, що робили, напр. — чи хотіли робити — з Україною несоціалістичні (та й деякі „соціалістичні“) партії, вело її до вигляду, скажім, Румунії, з її „інтелігенцією“, яка старалась перейняти французьку культуру чисто зверхнім способом, широко розкривала двері заграничній промисловій ініціативі і капіталови, а цильнувала „нейтралізувати“ свого „хама“, селянську верству.

Що така мета не може мати в собі нічого приемного, про се не може бути двох думок. Ми повинні усвідомити собі, що процес далеко довший, труднійший, менш ефектовний — творення України по мірі її селянської бази — дасть результати в кінцевім рахунку далеко ціннійші, і тільки сею дорогою можемо їх досягнути: Україну, як взірєць селянської глибоко соціалістичної й глибоко культурної країни.

Може се буде єдиний в своїм роді тип такого краю. Може сею ж дорогою підуть ще й иньші сільсько-господарські країни, — тим краще для людства. Але Україна мусить бути такою, коли хоче бути чимсь.

Се не значить, що розвій промисловости взагалі мусить бути в ній запердбаний. Ні, хліборобською кольонією, доставщицею сировини для індустриальних країв Україна не має бути: вона повинна йти до того, щоб самій по змозі переробляти свою сировину; в сім напрямі

державний апарат, в міру того як буде налажуватись, повинен розвинути всю свою енергію. Але як вище показано — якомога більш свої переробницької роботи мусить бути поділено селу, рукам селянина, щоб поширити й економічно скріпити нашу селянську базу.

Се не значить також, що культурне життя мало б бути обмежуване і все, чого не може в дану хвилину прийняти селянське життя, відкидалось або занедбувалось. Ні, культурне, духове життя повинно бути розвиває в усій своїй повноті, бо культура, яка ставить собі взагалі які-небудь рами й межі, взагалі перестає бути культурою. Почуте необмеженості — її невіддільна прикмета. Культурна робота мусить тільки поставити собі завданням: бути приступною селянським, взагалі трудовим масам, і для того всяко підіймати їх рівень культурних інтересів — дорогою школи і всяких позашкільних освітніх і культурних засобів.

Всім принципіальна різниця культури буржуазної і культури соціалістичної. Та мислила себе культурою вибраних („для немногих“, як надписував колись свої твори один з російських „високопоставлених“ поетів). Культура соціалістична ставить своїм завданням зробити свої здобутки в усій повноті добром усього трудящого люду. Єдина школа, обов'язкова для всіх, повинна заложити твердий культурний фундамент, на котрім позашкільна освіта й культурна робота мусить будувати далі. Вона, ся після-шкільна освіта праця повинна також набрати характеру обов'язкового, не формально, а морально: витворити певний декорум („годиться“) культурного самодосконалення кожного громадянина далі, весь свій вік. Всім завдання культурного виховання громадянства. Сею дорогою буде досягнена ся формула соціалістичної культури, котру я зазначив вище.

Пережиті події дуже підняли самопочуте селянина, особливо на тих територіях, де вони розгравалися найбільш інтенсивно. Він почуває себе хазяїном на своїй землі; він переконаний, що ніхто не зможе ним заволодіти, і з кожним він дасть собі раду. Богато говорять про поглиблення в нім і національного почуття, і навіть націоналізму — неохоти до яких небудь чужинців, їх панування на Україні. Се декого тішить, декого лякає. Розвинути добрі сторони цього процесу і нейтралізувати нег'ативні — се завдання соціалістичної і національної культури села.

Нехай селянин почує себе відповідальним хазяїном не тільки в своїй громаді чи волості, а в цілій Україні.

Нехай не буде того, що тепер бувало: ми, мовляв, витнали чужинців з своєї волости, наша справа скінчена, а вже сусідня волость нехай чиститься від них своїми засобами.

Повинне бути розвинене почуте національної, краєвої солідарності, оберегання інтересів трудового люду цілої України, — і виключені елементи шовінізму і нетолеранції до трудової людини иньшої раси чи мови. Співробітництво з трудовими елементами робітничими й інтелігентськими, в широких розмірах витворене тим проєктованим розселенням, я певен, ослабило, або й зовсім викорінило б у селянства одно-

сторонність в оцінці сільсько-господарської, рільничої праці, як єдино продуктивної й справжньої, і дало б правдиву міру всякої продуктивної роботи, кпм і в якій би формі вона не творилась. З другого боку, я сподіваюсь, воно звязало б міцними моральними зв'язками сі нинішні трудові верстви з селом і селянством, дало б їм відчутти природність і неминучість в умовах нашого життя „власти землі“ в її новій, соціалістичній редакції, і провідної ролі селянської, чи тепер уже б я сказав — „сільської“ верстви в життю України.

Те соціалістичне, економічне і культурне виховання, плян котрого я в загальних рисах начеркнув, повинно визволити село від тих прикмет відсталости, не-соціальности, „куркулівства“, котрі з ним зв'язуються звичайно. Нове село буде дійсно новим селом.

XI.

Які ж мали б бути перші, вступні кроки для переведення сеї програми?

Мені вони представляються так:

Ряд мітінгів, уряджених членами У. П. С. Р. для в'яснення сеї роботи на селі, її відносин до пляну соціалістичного будівництва і до біжучих соціальних, економічних, культурних і національних завдань. Вони мають підготувати мобілізацію елементів трудових або охочих перетворитися в трудові, досі відірваних від землі й села, — до походу на село, до громади.

Члени і співробітники партії переводять агітацію по громадах, щоб там викликати ініціативу до тих промислових і культурних підприємств, про які я говорив, приготувати для них ґрунт в громадах і волостних об'єднаннях, які мають організуватись якомога скорше.

Не приймаючи ніяких відповідальних постів в правительстві, доки не буде переведена ся нова організація на місцях, — У. П. С. Р. повинна вжити всього свого впливу, щоб понудити тих, хто в своїх руках держатимуть ключі до сього, аби вони зробили все можливе для переведення в жите сеї економічної й культурної програми: помогли здобути, за кордоном очевидно, потрібну машинерію й усяке технічне знаряде, щоб пустити в рух сі сільські фабрики і майстерні, знайшли кадри інструкторів, помогли всій організаційній роботі.

Мають бути організовані курси для техніків і інструкторів, які мусять взяти потім на себе ролю керманичів тих сільських громадських підприємств. Коли б не ставало для ведення сих курсів сил місцевих, їх також треба взяти з-за кордону. Вкажу напр. на Відень, де можна за контрактувати цілу армію спеціалістів, організувавши наперед для них на місці курси української мови (се не буде тяжко, бо дуже багато знатимуть одну з слов'янських мов, — таких можна б вибрати в першу чергу), і zarazом познайомити їх з пляном тої технічної роботи в умовах сільського українського життя, для котрої вони мусять приготувати своїх українських слухачів — познайомити їх з методами і способами технічної праці малої сільської фабрики чи майстерні,

до котрої будучі інструктори і керівники мусять припасувати свою будучу роботу.

По волостях повинні яко мога скорше бути заведені нижші технічні школи, з двохлітнім, приблизно, курсом, обов'язковим для всіх, по скінченню так само обов'язкової вищої початкової школи. Обов'язкова наука до 16 літ, прийнята нашим проектом програми, мусять розуміється, як обов'язкове укінчення вищої початкової школи (не пізніше 14 року життя) і потім двохрічної технічної школи, котра могла б мати своїм взірцем напр. старі „школи ремісничих учеників“ (ті мали трьохлітній курс — але перший рік, загально-освітній, відмаде, коли до сеї школи приходитимуть учні по скінченню вищої початкової школи). Відповідно до того мусять бути в потрібній кількості організовані середні реально-технічні і вищі — політехнічні школи, щоб вони могли в найкоротшім часі дати потрібний контингент учителів для таких шкіл. Інтереси й симпатії шкільної молодіжи мусять бути звернені в сей бік, щоб гуманітарна школа не відтягала непропорціонально багато молодіжи в порівнянні з неукучними потребами в силах технічних.

Суспільне виховання повинно планоно вестися в тім напрямі, щоб вигладити розділ між роботою „чорною“ і „чистою“, між „білоручками“ і „чорноробочими“, між працею фізичною й інтелектуальною. Трудова повинність мусять стати дійсною нероздільною умовою суспільного життя і з якогось страшлиа соціалізації перетворитися в вповні нормальну, самозрозумілу й природну його категорію. Для того з одного боку мусять підійматися усіма способами рівень освіти й культури фізично-працюючих верств, з другого боку — пильна увага повинна звертатися на те, щоб освіта не відчужувала і не відривала від фізичної праці своїх вихованців. Почавши від певного віку (12 літ?) шкільна молодіж всіх категорій повинна відбувати сезон сільсько-господарських робіт, двох чи трьох місячний, розуміється, в таких умовах, які б не шкодили їй фізично. Технічна наука в розмірі двохлітньої нижньої технічної школи повинна проходитися і тою молодіжю, яка по укінченню початкової школи переходила б до школи середньої — тільки тут, щоб не розривати науки, ся технічна наука проходила б паралельно з загальною — введена в курс середньої школи. Подібно, як загально-образуюча школа старається дати кожному учневи основні елементи з різних сфер знання — з наук гуманітарних, математичних і природничих, так ся технічна наука мала б познайомити його з основними формами техніки в різних сферах праці: роботи по дереву і металю, обробленню глини, шкіри чи інших органічних продуктів, електротехніці і технології. Новий громадянин не повинен себе чути тут повним невігласом, так само як у фізиці чи історії, і вразом — він мусять твердо присвоїти технічні прийоми роботи в якімсь роді техніки. Односторонність гуманітарного виховання мусять бути тим способом нарешті переможена. Сю свою програму я предкладаю увазі у. с.-р., з проханням уважно роздуматися над виложенням у ній, і на пайближшій партійній зїзді — котрий являється передумовою всеї дальшої планової роботи У. П. С. Р., і тому мусять бути зібрані як найскорше, — я прошу

тих, які погодяться з провідними гадками сеї програми, аби вони взяли на себе їх оборону і проведення в жите. Особливо, коли б я по незалежним від мене обставинам не міг на тім зїзді бути особисто.

В Празі, 15. IX. 1920. р.

Р. С. Відомости, привезені товаришами з України в місяці жовтні, potwierджують ще більше ранійші звістки про те, що жите само йде власне в сім напрямі, який висвітлюється в сій статі. Інтелігенція українська в значній частині вже розселилася по селах, де з'явилися не тільки учителі, школи й гімназії, а й техніки, інженери, робітні, мотори: не тільки гонять самогонку, але й ставлять електричні стації, заводять електричне освітлення. І стихійному рухови треба дати тільки плян, свідомість завдань, котрі можуть бути ним осягнені, щоб він з сліпого шукання хвиливої полекші в незносному становищі перетворився в знаряд великого соціального будівництва.

Мик. Чечель.

Промисловість на українському селі.

I.

Кожна влада, яка змагалася або змагається затвердитись на Україні, твердо знає одне, що вона засвоїла з дотеперішньої науки життя: той зуміє скріпитись на Україні, хто знайде способи полагождення там соціальних і економічних суперечностей, хто зуміє організувати економічне життя її. Всі різнокольорові правительства на Україні й по-за нею суцї і навіть ще не парожденні починають тепер з того, що виробляють пляни покорення України чобітьми, штанами і плугами. Самою військовою акцією вони вже не задовольняються. і в їхніх проектах слідом за вимріяними арміями обовязково слідує пароплави або потяги, навантажені різним „селянським крамом“. Навіть стратегічні свої пляни виробляють, пристосовуючись до цього, і починають свої операції обовязково з Одеси, кому що й по треба починати: ті, що вже роспочали і лише думають розвивати свої успіхи, так само роблять Одесу об'єктом своїх стремлінь.

Розбити військову силу противника, а потім закріпити свій тил, прихилити до себе населення, кинувши йому раптом мануфактуру й сільсько-господарське знаряддя — ось тактика всіх тих, що збираються йти на Україну.

Розуміється, плян добрий. Питання тільки, оскільки здійснимий. Насамперед ріжні покорителі України недооцінюють потреб українського ринку, а з другого боку — переоцінюють постачальну здібність Європи,

не беручи досить під увагу валютного питання, якому належить немаловажне місце в такій тактиці. Бо хоч українське село і проковтне тепер всякого краму, скільки його не дай, але все-таки дарма собі уявляють, що так-таки воно й кинеться на той товар і забере його за всяку ціну.

Коли в котрімсь кутку — чи то з півночі, чи з полудня, чи з заходу, чи звідкись інакше — розпочинає свій похід котрийсь черговий генерал або отаман, який має помазання Антанти і обіцянку на довіз чобіт та штанів, то все починається ніби гаразд. Поки він не зайшов ще далеко від того місця, звідки вийшов, поки все його запілля обіймає клопоть території, то вистарчає й того краму. Але по мірі того, як запілля росте, все ясніше й різче відчувається „брак піддержки союзників“, а натомість повстає в увесь зріст нове й вічно старе питання про організацію місцевого економічного життя, про, так би мовити, орієнтацію на місцеві сили, а не на якесь там -фільство. Прикладів ми вже мали досить, а з них найяскравішими були Денікін, Колчак і Петлюра. Перші двоє мали повну піддержку „нашої“ Антанти. Поки справа йшла про постачання зброї та амуніції, то було їм ще так-сяк, а часами навіть добре. З крамом же для цивільного населення справа стояла цілком погано, бо тут в гру входила вже третя сила — закордонний купець і фабрикант, які не мали великої охоти грати „в темну“. Колчак мав до своєї розпорядимости до 50 мільйонів фунтів штерл. російського золота, захопленого в липні 1918. р. в Казані т. з. уфимським урядом, під боком мав промислово сильно розвинуту Японію, Америку, однак нічого не міг вдіяти для насичення товарного голоду свого запілля. Так само було і з урядом Петлюри, який сподівався через Польщу перепомпувати товари з Європи. Польща, яка в себе не може дати ладу, тим більше не могла дати його, проковтнувши українську територію, рівну величиною собі. Включивши окуповані території в свою економічну „систему“, вона досягла лише одного: ще більше економічно ослабла сама, а ні на йоту не поліпшивши становища окупованих українських земель.

Надії на довіз з-за кордону досі не справджувались ні разу. Цього саме й треба було сподіватись, бо в наслідок війни Європа економічно збанкрутувала. Ми спостерігаємо тепер повний розвал її, як єдиного господарського тіла. Одні держави опинились в неможливім стані через високу валюту, другі — через низьку. Сирівці опинились в руках переможців в світовій війні. Центральні держави не можуть їх купувати через обезцінення своїх валют, а коли купують, то виробляють такий дорогий фабрикат, якого не може докупитись своє населення. І скрізь в Центрі Європи помічається те саме: товарів є досить, принаймні для себе, а населення не може їх купувати через високі ціни. Ледве чи такі дорогі товари знайшли б збут і на Україні.

Коли за сорочку, приміром, треба дати два долари, а долар коштує до 15 тисяч совітських рублів, то трудно знайти аматора на такий товар. Заключати ж контракти на довші строки не мають охоти

заграничні купці й фабриканти, з огляду на непевність політичного становища. Стан європейського транспорту так само робить проблематичною можливість серйозного постачання України. Коли перевіз пари десятків вагонів українських книжок з Відня та Берліну на Україну зустрічає силу труднощів, то що ж говорити про перевіз десятків тисяч вагонів різного краму?! Дай Боже, щоб Європа полагодила свій власний господарський апарат, щоб вона була в стані задовольнити свої власні потреби.

Тут ми підходимо до свого роду зачарованого кола. Для латання свого господарства західня і центральна Європа доконче потребують Східньої з її сирівцями, лісом, засобами поживи. А з другого боку — щоб дістати все це зі Сходу, треба дати йому силенну силу всякого краму, бо инакше нічого звідти не дістанеться. Тому, очевидно, прийдеться все ж таки розпочинати з того, щоб підлатати спочатку схід Європи, довести його до такого стану, при яким з нього можна було б взяти те, що він може дати. І лише тоді, коли Схід Європи буде не нулем, як зараз, в європейським і світовім господарстві, а величиною, хоч трохи наближеною до того, чим він повинен бути, тоді тільки можна буде серйозно думати про економічне відбудовання і самої Європи.

Роля Сходу Європи — Росії й України в процесі відбудовання Європи загально признана. Європейська політика, переважно під впливом купецько-промислової Англії, все твердіше стає на ту точку погляду, що без східньо-європейських сирівців — російського лісу, льону, українського хліба, цукру і без німецького промислу не може бути відродження світового господарства, а в першу чергу — європейського. Вся практична європейська політика — чи то хрестового походу проти революційної Росії, чи стремління до замирення з нею — має під собою той самий ґрунт: яко мога скорше дістати приступ до східньо-європейських сирівців і пустити їх в переробку на свої і німецькі фабрики.

Тільки при використанні в сих розмірах продукційних сил і засобів Європа може сподіватись з часом вернутись до довоєнного стану свого господарства.

Розуміється, рівного значіння єсть і друге питання: хто має взятись за переведення цієї економічної відбудови? Инакше кажучи, на яких принципах — капіталістичних чи соціалістичних — має бути відбудоване зруйноване європейське господарство? Європейська буржуазія не має тут жадних сумнівів що-до своєї ролі в виконанні цієї задачі, а тому вже тепер в англійських і німецьких буржуазних колах цілком серйозно трактується справа порозуміння що-до поділу між собою бувшої Росії на сфери впливу, щоб, давши їй певний політичний устрій, негайно приступити до експльоатації її природних багатств. Само собою, сюди входить також і українське питання, оскільки воно нині є вже фактором, що впливає серйозно на політичне становище Сходу Європи.

Протилежна єсть точка погляду соціалістів, які вважають, що з тої руїни, в якій опинився культурний світ через імперіялістичну війну, Європа зможе відродитись лише при умові, що нове господарство буде побудовано на новому фундаменті — соціалістичному.

Не маючи завданням цієї статті обґрунтовувати і доводити цю останню точку погляду, яка єсть і нашою, я хочу спинитись тут на иньшій справі, а саме на самім вже процесі відбудовання господарства у нас, на Україні; на тих перспективах, які виникають при розгляді сучасного стану її і самого процесу відбудови.

II.

Україна в сей час знаходиться в стані анархії. Ця форма суспільного життя, що наводить такий жах на обивателя, ось вже другий рік існує на Україні. Коли обивателеві, особливо західно-європейському, про це говориться, то він обов'язково уявляє собі зараз кров, залізо, війну, бандитів і т. п. Звичайно, єсть немало і цих... атрибутів державного ладу. Як раз саме там, де державна влада існує або де провадиться боротьба за встановлення її, там і спостерігаємо всі ті жахи. Там же, де фактично існує анархія*) — на селі, або — краще — по-за містом, там, оскільки доходять до нас відомости, лад і порядок. Тисячі автономних громад, на які розложилась зараз Україна, організували своє життя, додержують спокою і лише стережуться державної влади, яка що-разу приходить до них, як чужа, стороння, насильницька, без авторитету, властивого всякій виборній владі.

Три роки революції не пройшли дурно для українського селянина. Багато де-чого він навчився за сей час, а найголовніше — він не тільки відчув, а й зрозумів і твердо засвоїв, що він, народ — се єсть істинне джерело всякої влади і жадна власть не вдержиться, коли того він не захоче. Поняття „народ“ у селянина теж поширилось. Ще на початку революції під „народом“ селянин розумів свою громаду, своє село; це відбилось і в його фразеології: коли селянин виступав на з'їзді, приміром, повітовім, то „народом“ він означав своє село: говорячи про населення повіту, він вживав уже слова „народи“. Тепер селянин твердо знає, що народ — то єсть щось більше за його громаду. Бо довелось, організуючи в сей час анархії своє життя, оборону свого ладу, підпорядкувати інтереси свого „народу“ інтересам таких самих „народів“ з иньших сел; довелось на практиці, з власної ініціативи, а — найголовніше — у власних інтересах обмежити себе де в чім для того, щоб мати вигоду від спілки з сусідом.

Селянин мислить конкретно. Тому життєва необхідність сполуки з сусідами створила йому поширене поняття „народу“. Він його відчув і засвоїв. Цим він зробив великий крок наперед в поході до утворення української нації. Се не безінтересно, що саме тепер, під час української анархії, національна свідомість села, по загальних по-

*) в національнім (державнім) масштабі.

відомленнях, зросла значно більше, як підчас існування всіх попередніх українських правительств, які всі засоби держави пускали в роботу, щоб осягти те, що тепер з'являється ніби саме собою.

Ледве чи зробив хто пильшій для розвитку національної свідомості серед українського народу більше, як російські більшовики. Справляючи всю енергію свою проти українського націоналізму, вони осягали просто-протилежні результати. Головним чином — своєю економічною політикою на Україні.

Ця „політика“, яка ледве чи може знайти подібну до себе у якихось народів і в котрісь времена, дала українському селянинові (а також почасти і робітникові) конкретну лекцію, наглядну, яка краще за мільйони книжок, брошюр, часописей і промов довела йому, що такі необхідно мати „свою“ владу, свою державу, яка обстоювала б його інтереси і захищала їх від „чужинця“.

Російські більшовики вимагали від України таких жертв для ідеї всесвітньої революції, на які в сей час український ані жадний пильший нарід не здатний. Інтереси світової революції вимагають, щоб було принесено в жертву національні інтереси. Але жертва єсть тоді жертвою, коли вона добровільна. Український народ не має ще тепер настільки соціалістичної свідомості, щоб піти на самовідречення во ім'я вищого блага інтересів всіх трудящих цілого світу. Скільки не толкували йому, але він не міг зрозуміти і відчувти того, чого зрештою не в силі зробити далеко свідоміший за нього, скажемо, англійський пролетаріят.

Тому більшовики рішили принести український народ в жертву на вівтар революції. Тут і гніздилась причина їхньої економічної політики на Україні, політики, що була гибельною вже хоч би тому, що забула за правило: корову можна або доїти, або зарізати.

Своєю політикою більшовики Україну задоїли. Більше від неї вони нічого дістати не можуть. Економічний, м'яко кажучи, виписк України більшовиками найбільше саме и спричинився до зросту національної свідомості серед селянства і робітництва. Через цей виписк, що граничив з грабіжом, селянство і стало самостійницьким. І коли на початку революції ми спостерігали у селян досить здержливе відношення до думки про політичну самостійність України, коли селянство не могло второпати, на що вона йому і який практичний смисл має, то тепер більшовики на ділі показали йому це краще за всіх Українців.

Ідею федерації України з Росією більшовики поховали, і тепер треба прямо-протилежного по силі доброзичливості відношення до інтересів українського селянства російського режиму або другої скоропадщини, щоб назад переконати його в тім, що воно засвоїло в школі життя.

III.

Большовики на Україні, делікатно висловлюючись, зв'язані в своїх рухах і не змогли тому вбгати її в свій господарчий плян, вироблений в одному центрі — Москві. Вони не змогли тому внести сюди тої

частинної творчості, яку виявили в Росії, а тому на Україні проявилась лише одна сторона викликаного більшовиками процесу — руїна. Село, замкнувшись, врятувало те, що могло. Однак все те, що творить ознаки національного (державного) організму, все те на Україні зникло: великий промисел, транспорт, шляхи, пошти, телеграфи — все те, разом з державною владою, яка себе саме в сій сфері найбільше на вні виявляє, зруйноване і майже не існує. Народ український охоче сприяв знищенню його, бо до сеї пори з цієї сфери приходила державна влада найчастіше, як сила ворожа йому.

Він свідомо нищив ці „гнізда“ державної влади, як в свій час нищив поміщицькі „гнізда“, сподіваючись, що тоді не вернуться „птахи“. Бо він мислить примітивно, але конкретно: коли ось вже три роки він не бачить жадної користі від залізниць, що перевозять саме лише військо, і то часто проти нього, коли товару жадного а ні пасажирів не перевозиться, то залізниці стали для нього небезпечним знаряддям в руках його противника.

Селянин не зміг зрозуміти ідеї комуністичного господарчого плану. Бо знов-таки безпосередні прояви його, прояви на місці, були не тільки не на користь села, а часто (на Україні майже завше) на шкоду.

Большевики взялися переводити націоналізацію господарства занадто прямолінійно і теоретично. Виробивши план організації єдиного господарства, вони почали нищити стару систему одразу, не створивши передумов для можливості успішної організації нової. То ж ясно, що можна на папері об'єднати всю промисловість в один організм, можна підрахувати (учесть) всі запаси сировини, машин і робочої сили, але коли, приміром, зруйнований транспорт, то всякі плани залишаться не здійсненими, коли не можна буде перевести на ділі розподілення сировини і вугля або иншого палива між фабриками та заводами, або коли нема того самого палива.

Так само і теоретично і з практики відомо, що краще відбувати продукційний процес на кращих фабриках, з удосконаленими машинами. Але коли застосувати це перевірене досвідом правило без огляду на обставини моменту, то можна прийти до протилежних наслідків, як прийшли і большевики.

При перегляді звісток про стан народного господарства, уміщених в „Народном Хозяйстве“ — органі Всеросійського Совнархоза — ми в тім переконуємося.

Стройно вироблені плани націоналізації господарства виглядають цілком абстрактними, коли придивитись ближче до становища окремих галузів його: резинової, папірової, тютюнової, шкіряної, текстильної і т. д. Скрізь тут ми спостерігаємо одне й те саме з'явище: поміж занепаду продуктивності самої праці (через різнородні причини), скрізь виступає, як найголовніша, одна причина — розстрій транспорту, брак палива. Стара революційна економічна політика Росії тепер мститься на революційній Росії. Стремління повернути всі „окраїни“ на кольоні, яких призначення — жити центром, привело до певного розподілення

промислових районів, віддалених від місць здобичи сирівців. Джерелом енергії залишилась Україна зі своїм вуглям: відділення її від Росії, загрожує припиненням процесу в центрі і завмертям останнього. Металообробляюча і механічна галузі були сконцентровані теж на півночі, а південь давав лише сировину і півфабрикати.

Большевики мусіли включити Україну в свій господарчий план, бо інакше їм довелось би жити російську промисловість лише старими запасами сировини і палива, які осталися їм в спадок невеликими.

Корінну перебудову господарства — націоналізацію його — було розпочато при несприятливих умовах — розстрою транспорту, і ці умови, наслідком війни, що дня гіршали, підриваючи в корні всі змагання совітської влади до налагодження промислу.

З переходом політичної влади до большевиків націоналізація, помило програмових завдань влади, була неunikненою, щоб врятувати те з промислу, що можна було ще врятувати. Частина власників фабрик і заводів повтікала, частина саботувала, а решта, з огляду на непевність політичного становища, дбала не про підприємство, а про те, щоб витягнути з нього найбільше користи для себе, поки воно ще в їхніх руках. Промисловість катастрофічно падала, і єдиним порятунком було — взяти її державі до своїх рук. Це було зроблено. Але, на наш погляд, в Москві, занадто захопились теорією націоналізації на кривду інтересам щоденного життя. Націоналізація знищила невелику промисловість, яка з успіхом могла задовольняти, хоч почасти, місцеві потреби населення, яке не відчувало ще на собі впливу великої, націоналізованої промисловости. В інтересах постачання сирівців і палива більшим підприємствам, з кращим обладнанням, було позакривано менші і малі. Малось на увазі на їхній кошт поліпшити ще обладнання модерних і великих підприємств. А тим часом вийшло, що однаково цього зробити не вдалось, тому зачинені малі підприємства не робили своєї роботи, а великі не дістали жадної користи від зачинення малих.

Так, наприклад, в папіровій промисловості Росії до революції працювало біля 200 фабрик, які виробляли 11,300.000 пудів паперу, 677.000 п. картону, 2,781.000 п. деревної маси і 2,720.000 пудів целюлози. Націоналізовано було совітською владою 95 більших фабрик, яких продукція в 1919 році означилась числами: 2,800.000 п. паперу, 340.000 п. картону, 1,400.000 п. дерев. маси, 1,300.000 п. целюлози, що робить біля 50% того, що ці самі, тепер націоналізовані фабрики випродуковували за мирних часів. Закриття дрібних фабрик зменшило загальну кількість продукту, не вплинувши на продуктивність кращих, націоналізованих підприємств.

Те саме спостерігаємо ми, приміром, і в шкіряній промисловості. В березні 1919. року всеросійська конференція шкурників постановила, в цілях концентрації процесу на кращих націоналізованих заводах, припинити постачання сирівців і палива дрібним і кустарним заводам. Та сировина, яку збирала і обробляла ця дрібнота, не була одначе

приставлена великим заводам, бо держава не мала налагодженого для збору сирових шкір апарату, так само транспортів труднощі не дозволили притягнути цю сировину з різних кінців до націоналізованих заводів. Тим часом через постанову конференції мали припинити продукцію 2536 заводів, на котрих було зайнято біля 8.000 людей і котрі обробляли річно кругло 400.000 великих і малих шкур.

Багато інших галузів, особливо хемичної промисловости, розділили таку саму долю. Але, не спиняючись на цім довше, ми вкажемо тут ще лише на два приклади, які потверджують нашу думку про неуміренність і безоглядність в переведенні московськими більшовиками перебудови промисловости і цілого господарства на соціалістичних підставах; безоглядність, яка мала і має що разу все більше тяжкі наслідки, що врешті можуть підкопати ґрунт під самою совітською владою.

Я маю на увазі „знищення“ приватного дрібного внутрішнього торгу раніше, ніж на його місце було створено державний апарат для розподілу продуктів між населенням. Помимо того, що в Совітській Росії в упривилейованім становищу знаходиться фабричний робітник, який в першу чергу задовольняється продуктами індустрії, навіть ті невеликі рештки, які лишаються для розподілу між селянством, не доходять до нього зовсім або доходять через спекулянтів, посередників, з котрих першими в спадаючій порядковій єсть фабричні робітники.

Відсутність державного апарату розподілу породила грандіозну спекуляцію готовими продуктами, а приватного торгу не знищила. І тут рано взялись за переведення націоналізації торгу „по всім правилам“.

Це відбилось тяжко також і на де-яких галузях промислу, особливо на так важкій текстильній індустрії. Стан транспорту не дає змоги покладати великих надій на довіз бавовни з Туркестану. Фабрики держались переважно старими запасами її, які таяли на очах. Довелось звернути пильну увагу на постачання фабрик льону. На 1. березня 1915 року запас льону на 1 веретено виносив 10, 4 пуда, тоб-то 75% нормальної потреби. Протягом війни цей запас все меншав (реально), бо хоч 1917. рік застає ще біля 10 п. льону запасу на веретено, але ця прилична цифра пояснюється не піддержкою дозову вирівця, а зменшенням почасти працюючих веретен, а почасти сильним упадком продуктивности праці робітників. За 1918. рік ці запаси тають, як сніг, і в грудні цього року на кожне веретено припадає вже тільки 0.5 пуда. Лише справді героїчними зусиллями вдалось підвищити його до 3 пудів і забезпечити прядильні до початку навігації.

Такий оплаканий стан постачання пояснюється тим, що попередку фабрики збирали сировий льон своїми власними засобами, маючи сітку агентів, скупщиків, підрядчиків і т. и. З націоналізацією торгу це було заборонено, але замість того совітська держава свого апарату для скупки не організувала. Для усунення гострої кризи, про яку ми згадуємо, довелось, власне кажучи, через „неблагонадійні“ кооперативи звернутись до не державних способів заготовки сирівця.

В організації тютюнової промисловості сталося те саме. В справі постачання плантаторам насіння і розсади тютюну совітська влада майже нічого не зробила, і це відбилося на кількості сирівцю, а також на його якості. Московська тютюнова промисловість розрахована була на річну переробку приблизно 4 мільйонів пудів тютюну, з котрих біля 50% йшло в Україну. Стан транспорту і організації закупочного апарату не дозволяє цілком приймати під увагу України, бо для вивозу тих (кругло) 2 мільйонів пудів тютюну, який закуповувався на Україні, необхідно біля 6 тисяч вагонів — річ безнадійна! Отже в совітській Росії мусіло закритись біля 27 тютюнових фабрик.

Неналадженість апарату привела до нечуваної спекуляції готовими виробами, утворення залежностей на складах і недовостачі сирівцю; розстріл транспорту — до погіршення розподілу і припинення в постачанні палива і сирівцю.

Можна б навести ще чимало прикладів з багатої практики переведення націоналізації господарства в совітській Росії. Але всі вони свідчили б за одно: совітська влада взяла на себе більше, ніж вона могла виконати тими силами, які єсть сей час в її розпорядженню. Вона декларувала націоналізацію продукції і розподілу і доконче хотіла перевести її одразу в цілому обемі. Але охопити всього вона не змогла і тому в значній степені скомпромітувала саму ідею націоналізації. Не підготувивши і не організувавши собі тила, вона дала бій по всьому фронту і прогала. Приватного торгу не знищила, бо життя боїться порожнечі: коли не організувала держава свого апарату для обміну, то мусів лишитись старий, посередницький, приватний. Тільки через заборону його, він, пристосувавшись до обставин, став вдсятеро гіршим — злочинно-спекулятивним. Розуміється, відповідальність за те перед населенням впала на державу.

Так само в продукції в жертву принципів було принесено сьогоднішні інтереси населення. Всю дрібну і кустарну промисловість, яка не мала загальнонаціонального, лише чисто місцевого значіння, було вбито. Великий же промисел по своєму стані не міг задовольнити вимог, які йому ставились.

Така політика совітського правительства була в першій черзі причиною безвідрадного господарського становища, в яким знаходиться зараз і Росія і Україна. Розуміється, рівнозначною причиною єсть також блокування Росії Європою. Російська промисловість знаходилась в сильній залежності від Європи, Росія була також великим ринком для європейських товарів, але в кожному разі вплив цієї економічної залежності не такий, щоб при припиненні його зміна в економічній ситуації була такою іграндіозною, якою вона зараз спостерігається.

IV.

Ми віримо в те, що капіталістичний спосіб організації господарства переживає кризу, яка доведе його до смерті. Але було б сміливо брати на себе завдання категорично стверджувати, що східно-європейська революція вже передіришила справу. Криза може затягну-

тися на довго, і російський більшовизм може бути лише епізодом в ній. Коли європейський пролетаріат не в стані буде дати підтримки східно-європейській революції, коли не наступлять конфлікти в колоніальних краях європейських метрополій, то східно-європейська революція може підупасти. Одне гасло соціального визволення трудящих, під якими йде рух по цілому світу, не залежать виключно від східно-європейської революції і тому зостануться на порядку денному міжнародного пролетаріату, а ареною бою між працею й капіталом може в довільну днину зробитись якась иньша країна Європи. Можливе ослаблення або навіть й підупад сх.-європ. революції не створить умов для безоглядного панування реакції в Європі.

Гасло соціалізації підземних багатств, головніших галузів промислу набуває вже прав громадянства за доби капіталізму. Такі речі, як кам'яне вугілля — се джерело цілого життя нашої доби, джерела иньших видів енергії, металеві руди, мають вже життєвий інтерес для цілого громадянства, котре заявляє свої права на те, щоб знати, як стоїть тут справа. Воно, все суспільство зацікавлене в цих галузях господарства і не бажає допустити, щоб господарювання ним було приватною справою вугляних або иньших „королів“. Націоналізація джерел енергії перестала бути вимогою самих соціалістів і робиться домаганням цілого суспільства. Націоналізація ж їх мусить льоґічно привести до націоналізації і всієї промисловости, з ними звязаної.

Неможливо, розуміється, сподіватися, щоб ця націоналізація була переведена руками буржуазії, а тому з-за цього мусить прийти до боротьби силою. Приклад сучасної Німеччини показує, якої „націоналізації“ можна сподіватися від буржуазних правительств, хоч би й сильно залежних від соціалістичних партій.

Коли ми спинились на цій питанню, то лише з одною метою — показати, які тенденції в боротьбі за націоналізацію помічаються в Центральній і Західній Європі. Ми звертаємо увагу на прояви цих тенденцій для того, що вони нам видаються правильними, порівнюючи з російсько-більшовицькими зразками. Тенденції ці виявляють стремління західно-європейського пролетаріату заволодіти насамперед жолудком капіталізму: гірничою промисловістю, тяжкою індустрією і всіма джерелами енергії (електричний потік).

Інтересно при цій нагоді звернути увагу також і на те, що значно розповсюджений в Англії т. з. Gildensozialismus — так само має на увазі в першу чергу привести робітництво до заволодіння цими основними галузями національного господарства: гірництвом, транспортом, тяжкою індустрією.

Розуміється, що місцеві обставини мусять сильно впливати на способи боротьби пролетарів за свої стремління. В Англії доводиться мати до діла з ще дуже сильною буржуазією, в Німеччині так само. В Росії політичну владу відібрано вже від буржуазії, і коло державної керми стали вожди пролетаріату. Боротьбу з буржуазією їм доводиться провадити переважно на зовнішніх контр-революційних фронтах, впливів же на напрям внутрішньої політики совітського правительства

вона не має жадних. Тому соціалістична влада в Росії мала не боротись за націоналізацію господарства, а переводити її практично. Тут саме, в практичній переведенню націоналізації було прийнято пляни і методи, які різняться від вищезгадуваних англійських і німецьких тенденцій. Було зроблено спробу націоналізувати все за один раз. Послідовність в переведенню мала скорше характер необхідного ритуалу: додержувалось таких незначних термів в послідовности, які не мали жадного практичного значіння, виглядали незрозумілими і дивними. На прикладах з російсько-совітської практики ми показали результати цієї спроби: розвал продукційного процесу єдиного господарства і розцвіт спекуляції в сфері розподілу.

V.

Всяка державна влада на Україні, котра закріпиться на стільки, що зможе приступити до відбудовання її економічного життя, се відбудовання муситиме почати з того, що зпоить десятків тисяч теперішніх громад-республік в українську державу: транспорт, залізниці, телеграф і т. д., все те, що в широкім смислі можна б назвати службою державного звязку. Другою задачкою буде задовольнити колюсальну національну потребу в інвентарі, який в хліборобській Україні єсть переважно інвентарем сільськогосподарським. Ці дві сторони діяльности державної влади мусять йти рівнобіжно, бо инакше сама влада не вдержиться. Коли всю свою увагу вона зверне на налагодження того (звязку), що служить в першу чергу (в сей час) для відбування нею своїх функцій, а занедбає другу сторону, яка живіще відчувається масами населення, то така влада весь час буде відділеною від населення.

Обидві ці найголовніші сторони діяльности державної влади вимагають насамперед відродження і дальшого розвитку гірництва і металургічної промисловости.

Голод на залізо незвичайний зараз і ще багато літ буде відчуватися на Україні. Одні залізниці для свого відбудовання, не кажучи вже про будівлю нових ліній, вимагатимуть такої маси заліза, яку ледве чи зможе постарчити наша металургічна промисловість. Коли до цього додати ще потреби сільського господарства і різних галузів промислу, то, справді, будемо мати вимоги не на силу нашої передреволюційної металургії.

На Україні, по данних укр. м-ва шляхів, можна було довжину залізничної сітки рахувати на 17.000 верстов. Гадаємо, що без особливо великої помилки можемо вважати, що в сей час ця довжина не перевищує 10.000 верстов, бо багато під'їздних (не магістральних) ліній зовсім знищено підчас громадянської війни, а на лініях подвійної колії в значній мірі одну колію розібрано і шини (рельсв) з неї вжито на ремонт другої колії, бо пролукції нових шин абсолютно не вистарчає для потреб ремонту. Тому, говорячи про відбудову старої залізничної сітки, приходится, власне кажучи, мати на увазі спорудження приблизно біля 5—7.000 верстов нової надбудови („верхнее строение“)

залізничного полотна і біля 12—15.000 ремонту, бо, без сумніву, не знищені цілком лінії знаходяться в такому стані, який вимагає капітального ремонту, котрого залізничці довго вже не зазнавали. До цього треба додати, що мости залізничні так само в більшості порваті підчас війни і вимагають коли не нової будови, то основного ремонту, майже рівного (в смислі потреби в залізі) новій будові.¹⁾

Що ж торкається видатности нашої металургічної промисловости, то, по даних „Статистического бюро Совѣта Съѣздовъ Горнопромышленниковъ Юга Россіи“ за 1914. рік, коли вона була найбільшою, на 43 доменних пічах України було згамарено 159,932.000 пудів чавуна, з котрого на 18 бесемерівських і 64 мартеновських пічах було одержано 140,000.000 пудів півпродукту, який поділився так: 46,386.000 пудів полосового і сортового заліза, 18,885.000 пудів бандажів, швелерів і слик, 14,081.000 пудів обрізків, обсічків і інших решток і 2,366.000 пудів котельного, корабельного і панцирного заліза, а разом 125,747.000 пудів металю.

Це можна вважати за тимчасовий ідеал стремління нашої металургічної промисловости.

Ми не знаємо, в якому стані знаходиться промисловість ця в сей час, але можемо приблизно судити, порівнявши з вищенаведеними цифрами останні статистичні дані за 1918. рік: домен — 29; згамарено чавуну пудів 18,000.000; одержано півпродукту 9,000.000 пудів; полос. і сорт. заліза 3,800.000 пудів; криці 740.000 пудів, шин 280.000 пудів; бандажів, швелерів 200.000 пудів; котельного і т. и. 90.000 пудів, а всього разом — 5,200.000 пудів металю, тоб-то 4% нормальної кількості.

В найтіснішій звязку з виплавквою металю знаходиться добування руди²⁾ і камяного вугіля. Що торкається величини запасу криворізької руди, яка поки що єсть нашим єдиним джерелом, то по дотеперішніх обслідуваннях запас цей рівняється приблизно 20 мільярд. пудів.³⁾

Коли б наша гірnodобувача промисловість була доведена до свого передреволюційного максимуму видатности (1913. рік — добуто залізної руди 387,758.000 пудів, марганцевої руди 15,393.000 пудів), то цього обчисленого запасу⁴⁾ вистарчило б приблизно на 50 літ.

І в часах найкращого свого стану українська металургічна промисловість не справлялась з переробкою українських руд, і в Україні вивозилось руду, а натомість довозилось чавун, залізо, крицю, а також фабрикати — різного роду машини. По даних „департаменту желѣзнодорожныхъ дѣлъ министерства финансовъ — матеріали къ пересмотру торговыхъ договоровъ Россіи съ Германіей и другими иностранными государствами“⁵⁾ з України річно вивозилось (дані за трьохліття

¹⁾ На будівлю кожної верстви залізниці (без мостів) треба кругло 5.000 пудів заліза.

²⁾ Для виплавки 1 пуда металю треба приблизно 1,8 пуда руди.

³⁾ Криворізька руда дуже доброї якості і має в собі до 64% заліза.

⁴⁾ За виключенням керченських джерел, порівнюючи не великих.

⁵⁾ Дпв. „Збірникъ статистическихъ відомостей по народному господарству України“. Київ, 1920. Вид. стат. від. 6. мін. торгу і промисл.

1909 — 1911) залізної руди 26,194.000 пудів, марганцевої руди 3,684.000 пудів, а довозилось: чавуну (не в ділі) 6,8 тисячи пудів, заліза і криці (не в ділі) 252.900 пудів, хліборобських машин (металевих) 1,851.700 пудів, всяких інших машин 1,520.500 пудів і різних чавунних, залізних і бляшаних виробів (крім залізничного реманенту) 687.100 пудів.

Очевидно, тепер тим більше доведеться допустити вивіз з України руди і довіз замість того металу пів-фабрикату і повного фабрикату. Хоч принципово це і не бажано, але инакше не буде використано всіх наших підземних багатств на руду. Ближчою ж ціллю мусить бути поставлено доведення добування руди і металу до норм 1913. року і дальший розвиток їх. А до того не повинно вийти по-за межі України ні одного пуда заліза. Україна в сей час так гомодує на цей товар, що жадні міркування не виправдали б викачування з неї металу без рівнозначної компенсації.

Соціалістична українська державна влада повинна насамперед звернути свого увагу на підземні багатства і джерела енергії української території, їх націоналізувати і справді ними заволодіти. Криворізька (а може і керченська) руда, донецьке вугілля, дніпровське біле вугілля — ось основа промислового розвитку України. Завданням державної влади буде не тільки витиснути звідти визиск приватного капіталу, але й організувати і розвинути цю силу, зробити її цілком послухною собі. Маючи в своїх руках цю силу, держава зможе впливати на організацію цілого господарства країни, справляти його по тих плянах, які нею таки будуть вироблені.

Слідуючим, за що одночасно повинна взятись державна влада і що повинна націоналізувати, це в справжньому смислі слова велика обробляюча і тяжка промисловість, яка безпосередно з гірно-добуваючою звязана, а також транспорт. Націоналізація фінансового капіталу, джерел енергії, гірно-добуваючої і великої обробляючої промисловости, транспорту, зовнішнього торгу і організація державного апарату розподілу, організація служби державного звязку — все це повинно бути зроблено в першу чергу і дає таку грандіозну задачу для державної влади, яка вимагає багатьох років методичної роботи для того, щоб націоналізація була переведена на ділі, а не лише на папері.

На Україні перевести це буде особливо тяжко через саме географічне положення її і ту роль, яку вона грає і, очевидно, довго ще гратиме в боротьбі революції з протиреволуцією, з імперіалізмом сусідів, обороняючи Українцям їх незалежність.

Але по-за цією цариною, де держава насамперед повинна, на наш погляд, загнуздатись, лежить друга, менш значна в національнім смислі, але мимо того дуже важна для місцевих інтересів населення область, — це невелика добуваюча і обробляюча промисловість.

Тут ми зауважимо, що загалом трудно встановити якусь тверду різницю між „великою“ і „невеликою“ промисловостями (формально). В дореволюційні часи в Росії існував поділ підприємств на такі, які підлягали доглядові фабричної інспекції, і на такі, що не підлягали

йому. Перші були ті, що мали не менше 10—15 робітників або вживали для праці механічного двигуна; другі — решта.

Відповідно до цього, приймався й поділ промисловости на „велику“ і дрібну або кустарну. Нам цей поділ видається дуже штучним. Практично він довів, між иньшим, до того, що ми не маємо, власне кажучи, жадних статистичних даних про оту дрібну промисловість, яка тим часом відігравала чималу роль в економічному житті нашого села. Бо про те, що підлягало доглядові фабричної інспекції, щорічно складалися і публікувалося „своды отчетовъ фабричныхъ инспекторовъ“, які не охоплювали вельми-численної отої дрібної промисловости. Завказ, скажемо, Хаїм Х. в містечку Самгородку олійню і працює на ній за допомогою кінської сили, а ніхто про те й не знає, окрім самгородських мешканців та клієнтів з пари околичних сел. А таких олійень, гарбарень, цегелень, каменярень et caetera, як ми знаємо, сила силена розкидано по Україні, і вони відбувають важну функцію в житті нашого села.

Єдиний спосіб, яким такі підприємства давали про себе знати, це була обовязкова реєстрація через пристава у місцевій губернській управі; та й то в дуже і дуже багатьох випадках вона не відбувалася.

По губерніях щорічно складалися „обзори“ всіх фабричних підприємств. З цих „обзорів“ за 1913. рік ми бачимо, що в 7 українських губерніях було 43.000 промислових підприємств, а на них було зайнято 465.000 робітників. В тім самім році в тих самих галузях промисловости, але в підприємствах, що підлягали доглядові фабричної інспекції, числилось підприємств 3.400, а робітників на них 332.000.

Звідси ми бачимо ніби величезну кількість біля 40.000 маленьких підприємств з 130.000 робітників.

Але це в значній мірі такі підприємства, як вітряки, яких увійшло до тих „обзорів“ біля 10.000, кузні — біля 5.000, шевські майстерні 1.500 і т. д.

Нас в данім разі цікавлять не ці підприємства, а ті, по суті малі, які зачислено до великої промисловости і які знаходяться серед отих 3.400, підлеглих фабричній інспекції.

Серед них знаходиться дуже багато таких, які являються істотно малими підприємствами і мали загинути або загинули при перевеленні більшовиками націоналізації господарства. Ми хочемо відшукати серед них ті, які, на наш погляд, повинні були оставатись ще де-який час, не чіпатись державною владою, розвиватись, навіть породжувати подібні собі і виконувати свої функції задоволення місцевих потреб населення доти, доки відроджений будучий їх конкурент — націоналізована велика промисловість не забила б їх найлегшою для них природною смертю.

Цілий ряд виробництв має характер такої „малої промисловости“: обробка бавовни, льону, коноплі, джуту, вовни, хемічне, живинних продуктів, котрі відповідно можна поділити на: ватне, фарбувальне, церкально-набивне, льоно- і конопльо-тріпальне, мінеральних і органічних фарб, дубильних і фарбових екстрактів, сухої перегонки

дерева, добування світильного гаю, косметичних і аптечних товарів, гумових виробів, вибухових веществ, штучного угноїння, цегельне, салотопенне, миловарне, свічкове, воскобійне, костомольне і костопальне, заготовок для чобіт, сірникове, броварське і медоварне — це ж ціла величезна область промисловости!

Все це на Україні існувало (почасти, гадаємо, і зараз існує) в невеликих розмірах, поступенно розвивалось. бо мало для того сприяючі умови: як раз саме в цій царині було дуже мало великих модерних підприємств, тому ці малі підприємства не мали собі конкурента на внутрішнім українським ринкові, яким переважно були село і містечко, куди не багато попадало привозного заграничного товару.

Після декретування совітською владою націоналізації промислу по всій лінії вся ця дрібна промисловість по містечках і селах (почасти) мусіла або зачинитись (переважно), або „приспосуватись до обставин“, залізши в підпілля, як за війни „самогончні заводи“, а тому, розуміється, нічого було й думати про виконання нею своєї попередньої функції.

Пошимо того, що в щоденнім обиході нашого села ця промисловість відігравала значну роль, де-які галузі її мають, особливо тепер і в близькій будуччині, першорядне значіння для нашого сільського господарства. Сюди насамперед треба віднести продукцію штучного угноїння — суперфосфату, сполучень азоту (сірчано-кислого амоніа, азотистих сполучень з повітря, з торфу), костяної муки — всього того, що має першорядне значіння для підняття видатности землі

Ті заводи, які займались цим, мали характер маленьких підприємств. В 1912 році їх було зареєстровано пять з кількістю 185 робітників, і виробили вони 1.799.000 пудів суперфосфату. Само собою розуміється, що цієї кількості не вистарчає для нашого сільського господарства, котре довозило з-за кордону фосфоритів приблизно два мільйони пудів, а також переробляло частину своїх фосфоритів, а також кісток на московських заводах. Держава, яка особливо повинна дбати за стан хліборобства на Україні, повинна подбати в першу чергу за спорудження великих суперфосфатних заводів, які будуть переробляти свої фосфорити. Надіятись на довіз кращих закордонних, як то робилось раніше, ледве чи можна, коли прийняти під увагу брак тоннажу і не вигідність перевозки такого дешевого краму, який може служити хіба, як балласт на кораблях.

Так само багаті торф'яні болота повинні і можуть послужити для утилізування амміака, як побочного продукту при коксуванні торфа.

А тимчасово, доки держава цього не організує, повинна залишатись і далі працювати ця дрібна промисловість, якої націоналізувати майже неможливо з технічних причин.

Так само, приблизно, а то ще й гірше обстоїть справа з продукцією сірників. На Україні лише в Чернігівській губернії були великі сірникові фабрики з пересічним числом робітників 500 на

кожній. В решті ж земель це були малі підприємства з 4—5 десятками робітників, а, опріч того, багато сірників вироблялось кустарним способом. Націоналізувати отже всієї сірникової промисловості рішучо неможливо. Держава, котра триматиме в своїх руках зовнішній торг, повинна подбати лише за те, щоб постарчитися сірниковій галузі бертолетову сіль, котрої ні в нас, ні в Росії не продукується і від недостачі котрої сірникова українська промисловість переживає крізу, про котру добре знає всякий, хто виїхав з України хоч би й два роки назад.

Не єсть моїм завданням детально розглядати і характеризувати тут кожну з вищезгаданих галузів промислу.

Хто хтів би докладніше зазнайомитись з тим, що і в якій кількості дає він, тих я відсилаю до „Збірника статистичних відомостей по народньому господарству України“.

Я хтів лише тут пригадати про те, що по-за великими, модерними підприємствами українського промислу, по-за тяжкою ідустрією, існує ще ціла область малого промислу місцевого значіння.

Націоналізувати його не можна і не треба. Він повинен залишатись, аж поки не впре своєю природною смертю. Навіть більше того, нам здається, що не повинно не тільки ставитись перешкод, але давати всяку піддержку приватно-громадській ініціативі в заснуванні нових підприємств в цій області.

Нас не повинні лякати можливі закиди, що не діло, мовляв, соціалістів сприяти насадженню „дрібно-буржуазівщини“, як також закиди в нереальности таких плянів. Ми сами добре знаємо, що така дрібна — „карликова“, так би мовити, промисловість не може вдержатись поруч з великою. Але ми певні в тім, що немало ще крові занесе Дніпро у Чорне море, поки до населення України дійде товар з відбудованого і наново насадженого великого промислу. Багато ще разів мінятиме свою східноєвропейську політику Європа, доки зможе налагодити товарообмін з Україною і Росією.

А життя не чекає. Село саме подбає за те, щоб задовольнити потреби. Воно знайде потрібні для цього засоби і сили — дайте йому лише матеріалу, насамперед заліза. Налагодьте залізниці, коли хочете вивозити хліб, доведіть тими залізницями (або водяними шляхами) заліза, соли, нафти і т. н. — налагодьте попереду звязок з селом. А поки ви йому привезете дешеві фабрикат, воно саме буде виробляти їх тими засобами, які у нього єсть під рукою.

На селі в цьому напрямі можна зробити багато, і в сей час село наше дуже надається, щоб насаджувати в нім таку малу промисловість не як приватну, а як громадську власність. Розумування про те, що, мовляв, громадські підприємства не викличуть заінтересовання у цього „закоріненого індивідуаліста“ — українського селянина, здаються нам перестарілими. То правда, що поруч з приказкою „громада — великий чоловік“ існує й иньша: „гуртове — чортове“.

Але факт існування поруч їх обох вже вказує на те, що все залежить від обставин. Так само правда, що большевицькі спроби примусового насадження сільськогосподарської комуні мусіли викликати зовнішню реакцію в селянстві в бік негациї колективізму. Але

поруч з цим єсть вказівки на те, що дух громадськості в урядженню свого господарства, задоволення своїх потреб, розвивається серед селянства. Нужда всього навчить. Нам переказують про випадки, коли села обєднувались для того, щоб пустити сахарний завод, що єсть в їхній околиці. Кожне село з'окрема не могло нічого зробити з заводом, а врешті знайшлись люди, які покерували ними і, по згоді з робітниками і майстрами заводськими, пускали завод і виробляли цукор. А це ж єсть не так проста штука орґанізувати сахарну кампанію!

Ми добре знаємо, що ніколи ще не було на світі а ні приватного товариства, ані корпоралції, ані громади, ані держави, де б всі члени їх виявляли заінтересовання справами товариства і приїмали активну участь в них. Завже єсть певний відсоток, який веде за собою решту. Того самого, очевидно, треба сподіватись і в орґанізації такої громадської промисловости. Ми певні, що необхідний відсоток активних громадян в кожній громаді знайдеться і покерує справою, громада ж дасть їм авторитет і примусову силу, як публично-правова орґанізація.

Що робити, наприклад, з нашою цукровою промисловістю? Само собою розуміється, що вона повинна бути націоналізована. Ну, а коли політичні завірюхи не дадуть можливости закріпитись правительству, яке повинно зайнятись націоналізацією, або коли правительство буде лише „обозначать мѣсто“? Або буде кілька правительств: у одного заводи, у другого вугля, у третього ліс, а селянин з землею і буряками буде сам собі, по-за орбітою котрогось з тих правительств? Всякі такі перспективи дуже реальні.

Не тільки націоналізація, а й просто орґанізація цукрової промисловости на Україні вимагає певного політичного спокою, якого може ще довго не бути, а тим часом використати, хоч би для власних потреб, заводи треба — і можна, як показує досвід.

Більшість сахарних заводів на Україні — це великі модерні підприємства. Найменші з них розраховані на переробку 2.000—1.500 берковців буряків на добу. Рахуючи пересічно довготу щорічної кампанії в 100 днів, будемо мати для найменшого заводу потребу в буряках 200.000—150.000 берковців. Коли рахувати, що десятина, засіяна буряками, родить їх пересічно 100—120 берковців, то будемо мати величину бурякових плянтацій для найменшого заводу біля двох тисяч десятин. Приїнявши під увагу, що при нормальнім господарстві буряками засівається не більше $\frac{1}{4}$ поля, приходимо до того, що вятий нами для прикладу найменший завод потрібує біля 14.000 десятин поля круг себе для того, щоб міг забезпечити себе буряками на 100 днів кампанії. Як ще ввести сюди певний „коефіцієнт поправки“, необхідний з огляду на те, що селяне не так вже охоче сіяли буряки (звичайне відношення селянських і поміщицьких бурякових плянтацій = 1:4), то при узглядненні всяких „скидок“ на користь селянського господарства без особливої помилки можемо вищезгадану площину подвоїти і приїняти в 25.000—30.000 десятин, тоб-то, велику волость. Орґанізувати обовязковий засів буряків волость може. Коли ж стан палива або вапняка не дозволить провадити кампанії 100 днів, а лише,

скажемо, 30 або 50, то нічого не перешкоджає волости засіяти і відповідну кількість площі буряками. Або коли, скажемо, завод великий і переробляє 3—5 тисяч берковців на добу, то теж в залежності від цього, палива і кількості буряків може бути означена довгота кампанії.

На селі і на заводах є всі необхідні для кампанії фахівці, і з цього боку труднощів жадних нема. Процес сокодобування не вимагає якихось особливих матеріалів. Єдине, що стало б на заводі — брак матеріалів для ремонту. Але „Тришкин кафтан“, яким єсть в сей час наше народне господарство, либонь, ще не дійшов до того, що вже нема з чого візувати.

Гуральні, броварні, медоварні, все те, що було звязано з великою земельною власністю, переважно тепер стоїть нерухоме. Все це може і повинно бути урухомлене. Замість попереднього приватного власника, має тепер прийти громада і взяти це до своїх рук.

Хто знає, коли то ще дійдуть до України ті плуги, сїялки та віялки, які замість гармат виробляє тепер на своїх заводах Круп. А тим часом повинно бути організовано на селах майстерні для ремонту і спорудження нового інвентаря. Стационарний льокомотив 8—12 сил вистарчить, щоб урухомити таку майстерню з двома токарними станками, бор-машиною і порядною кузньою з двома-трьома наковальнями. При цїм можна скористати і дати ток для електричного освітлення, а палити можна навіть і соломю, коли нема дешевшого палива.

В сей і ближчий час мало надії на те, щоб можна було приставити з-за кордону необхідну кількість двигунів внутрішнього згорання, які були б найкращими для малих силових станцій на українському селі. Та й з нафгою, як з паливом, не так вже добре стоїть справа: хоч вона ніби і по сусідству з нами і навіть в себе, „в дома“ єсть, але в нїй заїнтересовані пани світа для боротьби у себе з робітничим рухом. Тому, очевидно, на цей рід двигуна і палива в ближчїм часі рахувати не доводиться, і кращим для нас буде все-таки парова машина, льокомотив, для якого і паливо скрізь знайдеться: дрова, торф, вугілля, солома, то-що.

Певна кількість старих парових машин знайдеться на Україні. Нові і запасні частини можуть бути доведені з-за кордону. Треба лише прикласти енергії. Нема чого покладати в цїй справі надій на ініціативу правительств. З того нічого не вийде, як показав дотеперішній досвід. Малисьмо досі два типи українських правительств: „національне“ і „чуже“. Перше починало „товарообмін“ тим, що посидало за кордон закупочні комісії, які купували гудайки, бляшані кокарди на козацькі шапки, штани, ковдри, які врешті тут-таки за кордоном і ліквідувались. Користувалось допомогою кооперації, що роками „говорила“, а нічого не купувала, бо не мала грошей (зак. валюти) або сирівців для обміну. Друге правительство — економічно було філіялкою Москви і разом з нею в своїх спробах товарообміну залежало від політичного барометру.

Доки буде непевна політична ситуація на Україні — мало надій на довіз з-за кордону. Але можна використувати періоди затишшя, щоб самі громади через своїх уповноважених закупили де-що, хоч саме

необхідне, як запасові частини до машин і станків або де-які матеріали для продукції, як сітки для паперової промисловости, бертолетову сіль для сірникової і т. и., чого нема ні на Україні, ні в Росії.

Европейський купець охоче буде мати діло з уповноваженим громади, яка посідає щось реальне, або подібної організації, після того, як переконався, що з урядовими представництвами каші не зварить. Навіть візьме на себе пропхати товар аж до українського кордону.

Це, розуміється, „хуторянський“ спосіб, який не потребує таких атрибутів, як „державні способи“ з агентами, комісіями і т. и. Але для населення він дешевший і більш надійний, бо він може дати і станки, і запасові частини до них.

А тоді можна оживити „малу промисловість“, пустити її в хід. На Україні зразу відживе багато енергії, що перетвориться в роботу і дасть продукт.

Треба насадити нові. Двигун в 25—50 сил з відповідними приладами дасть змогу перемелювати зерно кількох сел з околиці, бити олію, різати січку, молотити, дати енергію для освітлення. Для кожної з цих робіт він матиме окремий сезон, буде зайнятий цілий рік і ніколи не буде перегружений. З власного досвіду такої установки на селі я знаю, яку роль вона відіграє в господарстві його.

Прекрасна глина в багатьох місцях (незрівняний каолін, приміром, в Бердичівському повіті) — місце для розвитку цеглень і порцелянових фабрик. 50—75 мільйонів карбов. (на нинішню укр. валюту) цілком вистарчить для того, щоб організувати цілком модерне підприємство (станція 75—100 сил), яке вироблятиме посуд, цеглу, черепицю, кахлі і т. и.

Такі гроші в сей час — невеликі. Труднощі, само собою, через інвентар. Але коли не в сей час, то при першій нагоді, але завдання остається.

І те саме в кожній з раніше згаданих галузів промислу. Урухожити те, що єсть, і створити нове — це єсть ближча робота на нашому селі!

Мик. Шраг.

Відродження Закордонної Групи Української Комуністичної Партії.

Кілька місяців тому я написав статтю, вміщену в ч. 2. „Борітєся-Поборєтє“, в якій вказував на можливість змін в політиці російських комуністів, що до національної і, з'окрема, української справи. Очевидно, час цих змін ще й досі не настав. Майже все лишається по старому. Ілюстрацією до того, доказом того є лист В. Винниченка до українських робітників і селян, уміщений в ч. 34. „Нової Доби“.

Що малює цей лист? Він потверджує лише те, що ми давно знали й відчували. Абсолютний централізм, русоцентризм, система диктатури окремих людей, новонароджений бюрократизм, ворожнеча українського села до московсько-жидівських проводирів українського

міста і т. и. Про все це вже згадувалось на сторінках нашого журналу, все це ми відповідно оцінювали і критикували, вказуючи на ті шляхи, по яких, на нашу думку, мусить піти соціалістична революція на Україні, щоб перемогти. І як раз наше не безоглядне, небезкритичне відношення до політики комуністичної партії (б.) України і до самої партії (як це свідчить стаття т. Чечеля в ч. 2. „Борітеся-Поборете“ і вміщені в ньому ж документи), привело нас до розриву бльоку з З. Г. У. К. П., яка в той час виделювала т. Винниченка на Україну.

Ми не приймали участі в делегуванні В. Винниченка на Україну, хоч держали ще тоді блок з З. Г. У. К. П. Фактично цілком для нас несподіваний від'їзд т. Винниченка був навіть одним з факторів, що вплинув на розв'язання бльоку. Не тому, що т. В. Винниченко виїхав, не порозумівшись з нами, не тому, що він поїхав, „зарані приймаючи всі труднощі, всі прикrostи, будучи готовий на всяке часове недовір'я, на всякі перепони в праці, на всякі помилки своїх та чужих“*) і не тому, що він йшов і кликав за собою на поле битви і праці „в ряди борців за щастя поповолених всієї України, всієї людности“, а виключно тому, що він, поїхавши один, вірив, безмежно в той час вірив в щирість і бездоганний комунізм російських большевиків, в необхідність йти на всякі уступки, на безоглядне співробітництво з ними, в необхідність, для розвитку всесвітньої революції, йти навіть на жертви інтересами українського працюючого люду. В. Винниченка і Закордонну Групу У. К. П. не переконали тоді листи і відомости від членів У. К. П., які власне описували те саме, що нині пише в своєму листі т. Винниченко. Їх переконали тоді листи членів К. П. (б.) У., які малювали стан на Україні рожевими фарбами. Позиція боротьбистів, схарактеризована одним з них — Єланським (Блакитним): „Третій Інтернаціонал наказав нам „руки по швам“, ми скомандували: „смирно“, і стройними рядами пішли до К. П. (б.) У.“**) ця позиція здалась З. Г. У. К. П. правильною, відповідною, вірною. Наслідком же був від'їзд голови групи, пропозиція нам „скласти руки по швам“ і йти до К. П. (б.) У. і, нарешті, розв'язання революційно-радянського бльоку.

Лист В. Винниченка вказує на те, що вірною була наша позиція. Проте, зайвий доказ вірності нашого критичного становища супроти російських большевиків — це дуже невелика втіха...

Але не так цікавий самий лист, який, як я зазначив, лише потвердив те, що ми знали, як важкий самий факт перебування В. Винниченка на Україні, його розчарування, його поворот і та позиція, яку в зв'язку з цим зайняла нині З. Г. У. К. П.

На цю тему я розмовляв з визначним уторським комуністом П. На початку зобачення, бажаючи, очевидно, мене потішити, він сказав: „мій товариш два тижні тому вернувся з Москви. Там рішено, що В. Винниченко буде в недовзі головою Українського Радянського Уряду. Здоров'ю Вас з тим.“ Але великим було його здивування, коли він почув від мене другу новину — про поворот В. Винниченка, про його враження та настрої. Мої інформації дуже здивували П.

*) З листа В. Винниченка „До класово-несвідомої інтелігенції“.

**) З листа члена Ц. К. У. П. С. Р. до Зак. Дел. про інтерв'ю Блакитного.

Подумавши, він з докором сказав: „як же це так? Його, який боровся весь час з більшовиками, який не раз оповіщав їм війну, було прийнято з повним довір'ям, він зайняв дуже відповідальні посади, був уже призначений заступником Раковського.“ І Угорець почав гостро критикувати крок В. Винниченка, пояснюючи його мінливістю настрою, виявом слабодухости, не дійсним комунізмом. „Залишаються ж там Мапуїльський, Затонський та другі, які також стоять на позиції В. Винниченка“. Він, навіть, заявив, що і Раковський тепер стоїть на подібній позиції. Закінчив же він сумнівом, що до добрих результатів такого кроку В. Винниченка.

Звичайно, західньо-європейські соціалісти взагалі, а особливо комуністи, мають мало правдиве уявлення про дійсний стан річей на Україні, хоч треба сказати, що мій співбесідник в свій час був на Вкраїні і в справах українських розбирається краще за інших закордонців.

Проте, може, не так закиди П., як його сумніви почасти зрозумілі. Уже в листі В. Винниченка є уступ, який дає де-які дані для такого ходу думок. „Були моменти,“ пише він, „коли мені здавалось, що я помилявся, що тенденція абсолютного централізму ослабла, що може перемогти принцип демократичного, федерального централізму; але, на жаль,“ пише він далі, „вся система непохитного централізму вважається, як і перше, непохитно правильною.“ Остання фраза все ж не переконує. Приходить думка: а може він як раз помилився, може там дійсно в недовзі витвориться більш сприятлива атмосфера, може не треба було ще покидати України, а робити дальші заходи, гуртувати сили, вести дальшу боротьбу за переведення в життя тих основ дійсно радянського і дійсно українського устрою, при яких лише утримається і переможе революція на Україні. В такому сприятливому становищі і в такій відповідальній ролі, як В. Винниченко, не був ще ніхто з Українців на Радянській Україні. Признаний, навіть, третім Інтернаціоналом комуніст, обдарований довір'ям Москви, упривилеюваний, так би мовити, — чи використав він всі можливості, які йому все це давало, коли не для досягнення фактичної влади, то для пресії на Інтернаціонал, на найкращих і розумніших, впливових членів російської чи української комуністичної партії, нарешті, для організації єдиного, сильного революційно-радянського українського фронту. Факти, описані В. Винниченком в листі, він сам раніше знав. Так сильно вплинути на нього вони тому ніби й не повинні були б. Тим більше, що з багатьох заяв та творів видатніших російських комуністів видно, що й вони добре бачуть, знають і розуміють свої помилки, вади, хиби, але не в стані їх зараз, одразу виправити.*) Отже, і про це мусів знати В. Винниченко ще до свого од'їзду. І він це знав, бо поїхав „зарані приймаючи всі труднощі, всі прикrostи, будучи готовий на всяке часове недовір'я і т. д.“

*) Для прикладу див. „Азбуку комунізму“ Бухаріна і Преображенського. в якій вони констатують бюрократизацію радянської влади, кар'єризм радянських урядовців, знищення і зникання самих рад і т. и.

Як виявляється, лише кілька днів побув В. Винниченко заступником Раковського. Ясно, що за кілька днів не можна змінити цілої системи. Тому неясно, для чого він кинув так швидко це своє місце. Коли дійсно нічого не міг зробити, то невже побачив це за кілька днів свого урядування, а до того хіба не бачив? А коли бачив до того, то чому прийняв таке місце? І далі. З листа і з багатьох інформацій, які до нас доходили, видно, що у В. Винниченка була сила одностайців на Україні. До них належить по-за У. К. П. і наша партія. Не дивлячись на всі перепони, і перші й другі найчастіше неlegalно працюють, підготовляють реалізацію своїх думок і поглядів. Чому В. Винниченко, будучи вже там з ними, знову залишив їх, хоч при від'їзді своєму кликав за собою: „з повного, товариського горячого чуття серцем за собою на Україну! На соціалістичну, радянську Україну.“ Ось питання, які повстають і на які В. Винниченко мусів би дати вичерпуючу відповідь. Бо инакше не лише для угорського комуніста, але й для нас, ближчих до нього своїми поглядами, чуттям, бажаннями, його поворот буде ще не до кінця ясним та зрозумілим.

В передовиці ч. 34. „Норой Добі“, справедливо зазначено, що на В. Винниченка, підчас його побуту на Україні, були звернені очі українського народу і великої частини української еміграції. І ми, хоч не поділяли всіх поглядів його, з якими він поїхав на Україну, що критично ставились до української радянської дійсності, ми все ж витали його від'їзд. Ми були певні, що морально ми з ним, бо відчували, що обставини примусять його дійти до зрозуміння конечної необхідності будівництва України українськими силами і то в формі самостійної суверенної радянської Республіки, с.-то, що він дійде до фактичного прийняття нашої позиції, на якій вже раз і стояв — в момент заключення з нами блоку. Тому ми й робили заходи, щоб і собі їхати туди: хоч і з другими плянами, але до спільної праці. Поворот В. Винниченка мусить відсунути наші пляни на даліше. Стара прирва між нами й російськими комуністами, розбіжність ліній, тактики, непорозуміння, недовіря, очевидно, знову поглиблюється. Бо поворот В. Винниченка дасть новий ґрунт, психологічно може й оправданий, російським комуністам для запідозріння в несталості поглядів українських комуністів чи соціалістів. Міст до порозуміння, прокладений в великій мірі „Відродженням нації“ (і то, головним чином, на кошт українського будівельного матеріалу, ціною нещадного, часто несправедливого бичування автором самого українського „Відродження“), фактом повороту В. Винниченка і ще більше фактом вимушеного у нього З. Г. У. К. П. недодержання ним обіцянки, даної Раковському, цей міст тріщить, ломиться і знову, майбутнє, чи не завалиться.

Тим більше в такий мент ми бажаємо успіху, революційного запалу, ентузіазму, а головне — витривалості нашим товаришам на Україні в їхній страшенно тяжкій боротьбі з чорною контр-революцією, а з другою боку з короткозорістю, розбіжністю слів і діл московських комуністів, які, судячи по листу В. Винниченка, часто дійсно теж доходять до контр-революції, до каригідности, з точки погляду не тільки

інтересів українського трудящого люду, але й інтересів всесвітньої соціалістичної революції.

Ніхто з нас ніколи не сумнівався в революційній щирості В. Винниченка. Але не можна не звернути уваги на де-яку легковажність в його і З. Г. У. К. П. вчинках. Найкращий буржуазний дипломат не міг би придумати для компромітації радянської системи і соціалістичної революції ефектнішого засобу, як цей несподіваний, гучний від'їзд з Відня на весні, заклик за собою, готовність йти на всякі уступки, бажання за всяку ціну працювати з російськими більшовиками (звичайно, на користь українського народу, а не проти нього), і так само гучний поворот в'осени. Що дійсно мусить творитись на Україні і в Росії, до яких Геркулесових стовпів там доходять більшовики, що такий ентузіастичний комуніст, як В. Винниченко, вернувся назад за кордон, не витримав того життя, не пірнув в народню гущу, не пішов на село, не став на чолі українських комуністів, не повів їх проти насильників, а натомість, дав стільки матеріялу і зброї для компромітації будь-що-будь признаних всесвітнім робітництвом носителів ідеї революції. Всі буржуазні газети використовують і вже використовують почасти поворот В. Винниченка і нову заповіджену позицію вже безоглядної критики „Нової Доби“ проти більшовиків, більшовицькі — проти українських соціалістів. І перші і другі зроблять це досконало.

Але тим більш уважно і серйозно мусимо ми зупинитись на дальшій тактиці дійсно революційних і соціалістичних елементів і партій України, міцно згуртуватись, виробити спільний план і тактику і довести всесвітньому капіталові, що, український трудящий люд при всяких обставинах і повсякчас держить на поготові свою зброю проти нього, проти визискувачів своїх чи чужих.

Звичайно, легковажність Зак. Г. У. К. П., яка спочатку, при народженню, такою У. К. П. і була, потім переродилась в К. П. (б.) У., а нині знов повернулась до першої своєї форми і суті, нічого не має спільного з тою легковажністю, з якою американські „мальчики без штанів“ нападали, нападають і тепер особливо будуть нападати на З. Г. У. К. П. Легковажність В. Винниченка і Зак. Групи викликана була революційною вірою, стремлінням до одностайности, революційним темпераментом і ентузіазмом. Тому ми певні, що у відродженої З. Г. У. К. П. не буде в будучому зігзагів. Ми певні, що знайдемо спільний з нею ґрунт і дійдемо разом до менту, коли Україна буде такою, за яку ми в бльощі з нею збирались агітувати, робити, боротись — незалежною, соціалістичною, радянською Республікою в етнографічних межах.

II. Христюк.

Українська дрібна буржуазія в українській революції.

Той факт, що на Україні немає великої національно-української буржуазії, не мало прислужився до затушковання дійсного обличчя

і ролі дрібної української буржуазії в українській революції, до затушковання суперечностей між тією верствою і революційно-соціалістичною демократією — безземельним та малоземельним селянством і робітництвом.

В процесі революції часто було підкреслювано, що в нас немає великої національної буржуазії (поміщиків, промисловців, фінансових королів), і цим підкреслюванням завше немов би вказувалось на однородність (з точки погляду суспільних ґрупуровок в революції) соціально-класової структури українського суспільства, на відсутність великих протиріччів в тій частині українського народу, за дужки якої винесено велику буржуазію, і на натуральність, після цього, консолідації різних ґруп цієї частини в революційній боротьбі, найчастіше в формі так званого єдиного національного фронту.

І саме це підкреслювання та консеквенції, які робилися, свідомо чи не свідомо, одверто чи потайки, в зв'язку з ним, заводили не раз українську революційно-соціалістичну демократію на шкідливі манівці, не в малій мірі спричинились до того, що загалом досі було не дооцінювано контрреволюційного значіння української дрібної буржуазії (національно досить добре свідомої) в українській революції.

Між тим, в процесі революції українська дрібна буржуазія не раз виявляла свою дійсну класову суть, не раз досить гостро нагадувала революційно-соціалістичній демократії, що в певні моменти революційної боротьби робітництва та трудового селянства за нові трудові форми державно-політичного та соціально-економічного життя дрібна буржуазія — заможне куркулівське селянство, міщанство та здекласована, ідеологічно заступаюча ці верстви інтелігенція — може дуже вороже і вперто виступати проти революційно-соціалістичної демократії в обороні своїх класових інтересів, що лежать в площині дотеперішніх капіталістично-буржуазних форм суспільного життя і, таким чином, справляти службу великій буржуазії.

Про ці „нагадування“ — контрреволюційні виступи української дрібної буржуазії підчас сучасної української революції — я і хочу, не беручи теми ширше, сказати тут кілька слів, власне, навести кілька фактів, які самі по собі дають досить яскраву відповідь на поставлене вище питання.

* * *

Хоч може кому це видасться і парадоксом, але в дійсності так сталося, що українська дрібна буржуазія, як організована національно-свідомо активна політична сила, народилась саме в процесі української революції. В той самий час, як росла класово-революційна, а разом з тим і національна свідомість українських працюючих мас — робітництва, трудового селянства, численного сільськогосподарського пролетаріату, — вбивалась в колодочки і українська дрібна буржуазія. А набіраючись сил, усвідомлюючи себе, як класа, вона все активніше і жагучіше домогалась собі окремого місця, окремого впливу на розвиток революції, на будівництво відродженої в революції української державності.

З початку революції, коли дрібна буржуазія тільки-но починала організуватись та самоусвідомлюватись, коли сама революція переходила на Україні фази національно-культурницької та національно-політичної визвольної боротьби, дрібна буржуазія не виявляла виразно своєї контр-революційності. Правда, вона і тоді була вже до якоїсь міри причетна до тих „хліборобських“ союзів, які організовували маґнати-поміщики для обстоювання прав власності на землю і боротьби з малоземельним та безземельним селянством; правда, вона вже і тоді виявляла своє невдоволення супроти симптомів майбутньої „анархії“ (революційного вивласнення поміщицьких і кулацько-селянських маєтків), — але загалом йшла спільно за національно свідомим українським робітником і сільською голотою. Сваритись поки що було ні з-за чого. Виступати з домаганнями припинення війни можна було спільно. Так само можна було спочатку спільно викидати гасла боротьби за вільний розвиток української школи, культури, за відродження української державності, бо справа наповнення цих гасел реальним змістом була ще тоді справою не сьогоднішнього, а завтрашнього дня.

Та ось минуло кілька місяців революції. Свою „хату“ — українську державність — сьак-так було зведено. Тут зараз же і почалась боротьба української дрібної буржуазії за панування в тій хаті, тут і виявилось, що дрібна буржуазія мислить відроджену українську державність виключно, як свою власну хату, на свій куркулівсько-хазяйський зразок — з ситим та добре вдягненим господарем на покуті, з напів-голодними, обдертими покоївками та наймитами в дверях.

Прихід Німців на Україну (в березні 1918. року) піддав їй сміливості та нахабства. Під проводом ідеологів українського куркуліства — Шемета та Донцова — розвинулась буйно ганебна контр-революційна акція української дрібної буржуазії. В спілці з маґнатами-поміщиками (дарма, що вони були не Українцями) почався похід проти ухваленого Центральною Радою земельного закону, а разом і проти самої Центральної Ради та її Правительства, як не виявляючих волі поміщиків та селян-кулаків. Так звані соціялісти-федералісти та соціялісти-самостійники повели проти Правительства шалену агітацію в пресі, намагаючись дискредитувати його перед українським суспільством і перед німецьким реакційним військовим командуванням. Почалось — з чорного і парадного входів — „братання“ дрібної української буржуазії з німецькими ґенералами, намовляння останніх на виступ проти Центральної Ради в оборону „покривдженої“ нею великої і дрібної буржуазії, дарма що це братання виглядало цілком на зраду народу і держави.

Обороняючи свої класові інтереси, дрібна буржуазія показала, що для неї демократизм, парламентаризм, державність і иньші хороші речі зовсім не уявляють якоїсь принципової цінності — основ, від яких не можна при нагоді відступитись. І характерним являється тут той похід, який повела дрібна буржуазія в той час проти відкриття Українських Установчих Зборів, обраних на самих демократичних основах з повним забезпеченням буржуазії не тільки права, але й фактичної можливості участі у виборах до них.

Побачивши, що демократичні вибори не дали буржуазії доступу до Установчих Зборів, що до них пройшли оборонці робітництва та трудового селянства, „хлібороби“ різних мастей, міщанство, так звані соціалісти-федералісти, соціалісти-самостійники, забили на гвалт, наперед заявляючи, що вони не визнають цих „большевицьких“, „анархичних“, „хлопячих“ (мались на увазі депутати у. с.-р.) Зборів, що не будуть їм коритися, з ними працювати.

Правда, виступаючи проти відкриття Установчих Зборів, дрібна буржуазія хотіла замаскувати дійсну причину свого виступу посиленням на те, що вибори до Зборів відбулись в ненормальних, бурхливо-воєнних обставинах, що було порушено чимало різних формальностей і зроблено гріхів супроти дійсної волі виборів (ці аргументи були дійсною причиною домагання у. с.-д. переведення нових виборів), та це було тільки маскування і то неважко. Адже ж пішли потім всі ці „соціалісти“-федералісти та самостійники і просто „хлібороби“ на службу гетьманові, хоч там і була явна узурпація влади, хоч там ні про який демократизм та парламентаризм і спомину не було!

Українська дрібна буржуазія розчистила свідомо ґрунт для гетьманщини, навіть дала для неї свою фірму в образі театрального „хліборобського“ з'їзду 28.—29. квітня 1918. року (на якому, що правда, було більше передягнених в селянські свитки поміщиків, ніж справжніх селян), який „вільними голосами“, під охороною німецьких гармат та кулеметів, обрав на гетьманство П. Скоропадського.

Що ж дав цей перший дебют української дрібної буржуазії, для неї ж самої, не кажучи вже про революцію? Даючи відповідь на це питання, треба підкреслити, що в контр-революційному захваті дрібна буржуазія зайшла так далеко, що під прапором „здорової твердої влади“, яка мала оборонити право власності на землю і взагалі зберегти в цілості капіталістично-буржуазний устрій суспільства, під прапором сильної української гетьманської дрібно-буржуазної державності — поховала і саму українську державність, підрубала той сук, на який мстилась сісти.

Відомо, куди вела і була б довела українську державність гетьманщина, коли б її завчасу не було скинуто. Поперед всього власть в гетьманщині попала до рук не української буржуазної демократії. як того вона сподівалась, а великої аграрної, торгово-промислової і фінансової жидівської, московської, польської та зросійщеної „малоросійської“ буржуазії. Шеметів було прогнано від нової влади прямо з того самого цирку, в якому вони обирали гетьмана. Велика буржуазія, так звані протофісовці (союз промисловців, торговців, фінансистів та аграріїв), не дуже-то нуждаючись в допомозі дрібної української буржуазії (під боком була вірніша сила — німецьке військо), не захотіли ділитись владою з нею і, будучи сами незаінтересовані в збереженню української державності, одверто, з перших же днів пішли на її ліквідацію, використовуючи свою владу для відбудови єдиної неподільної царської Росії. Ще до грамоти гетьмана про скасування української державності і „відновлення великої Росії“ (15. листопада 1918. року) і відомого наказу Головнокомандуючого гетьмансько-добровольчими вій-

ськами графа Келлера (виданої після грамоти на початку повстання Директорії), в якій цей останній „русскій Нѣмецъ“ доводив, що є тільки „Малороси“, які не більше різняться від Великоросів, ніж, приміром, туляки від рязанців, і на цій підставі закликав всіх „русских“ до творення єдиної російської держави, — ще до цих актів від української гетьманської державності (і, до речі, культури також) не залишалося нічого, навіть зовнішньої емблеми її — жовтоблакитного прапора, який було замінено (принаймні на вулицях столиці — Києва) трьохколовим російським прапором.

Такі невтішні наслідки дала гетьманщина самій українській дрібній буржуазії. Вона мріяла про свою державність, в якій влада спочивала б в руках своїх людей — свого гетьмана, своїх міністрів, старост-губернаторів, які б дбали поперед всього і більше всього за інтереси її — дрібної буржуазії, а не великого польсько-московсько-жидівського капіталу. Вона марила про державні концесії для себе, про вигідні позички, про добре оплачувані посади в гетьманських урядах, про сите, ласе життя. А замість всього цього її просто прогнали з гетьманського двору. Влада опинилась в руках Келлерів, концесії пішли Гутнікам. Рожеві мрії-надії було немилосердно розтровошено протифісовцями. Сама дрібна буржуазія побачила, що не досягла поставленої цілі. Та це, звичайно, не змінило її натури.

А якими словами можна було б змалювати ту незабутню шкоду, яку принесла Шеметовщина українській революції, українському робітництву та трудовому селянству в їх тяжкій боротьбі за національно-політичне і соціально-економічне розкріпощення? Селянин та робітник відчув це добре на власній спині, коли гетьманщина порола його шомполами, розстрілювала, заганяла в ставки, закопувала живцем в землю...

* * *

Попікшись на гетьманщині, українська дрібна буржуазія почала знову примазуватись до революційно-соціалістичної демократії. Примазування це почалося з останніх днів гетьманщини, коли дрібній буржуазії стало вже цілком ясно, що гетьманщина так чи інакше буде зліквідована, що од неї вже нема чого ждати. Довідавшись про те, що революційно-соціалістична демократія готується до повстання проти гетьманщини, українська дрібна буржуазія, після деяких вагань, приєдналась, хоч і не дружними рядами, і собі до повстання.

Гарною ілюстрацією тої душевної драми, яку переживала при цьому дрібна українська буржуазія, являється поведінка соціалістів-федералістів в дні перед повстанням. Федералісти були до самого останнього моменту проти повстання, ставили в Національному Союзі (М. Кушнір) пропозиції осудити тих, хто підготовляє цю „авантюру“, робили навіть фактичні перешкоди в організації повстання. Ця ворожість їх пояснялась тим, що українська дрібна буржуазія була в той момент (хоч і в меншості) в гетьманському правительстві і все ще торгувалась з гетьманом за більшість місць, за український характер влади. Коли ж ес-ефам стало ясно, що їм не тільки не здобути біль-

шости в гетьманському правительстві, а що гетьманщина, ліквідуючи українську державність, зовсім і на завше одсовує їх від влади, вони в останній мент — 13. листопаду 1918. року взяли участь у виборах Директорії. приєднавшись таким чином до повстання.

Вплутавшись знову в українську революцію, дрібна буржуазія знову завдала їй кілька болючих контр-революційних ударів.

На цей раз „роботу“ рішуче було поведено з перших днів реставрації Укр. Нар. Республіки. Протиснувшись на відвічальні посади в повстанській директоріяській армії, захопивши в свої руки військову владу (цьому допоміг в значній мірі перехід на бік Директорії деяких гетьманських військових частин і особливо офіцерів), дрібна буржуазія повела одразу ж свою самостійну, незалежну від Директорії і Правительства, що повинні були заступати інтереси революційного робітництва та трудового селянства, політику військового контр-революційного терору.

В той час, як Директорія і Уряд дебатували питання про введення радянської форми влади на Україні, складали „большевицьку“ декларацію Директорії, захожувались біля скликання Трудового Конгресу, дрібна буржуазія, в спілні з гетьмансько-добровольчою офіцерською наволоччю, що, позбавившись за поваленням гетьманщини „хліба“, перейшла на бік нової республіканської влади, чинила жидівські погроми (Козирь-Зірка, Ангел і інші отамани), розганяла робітничі і селянські (українські) з'їзди (Балбачан на Харківщині), громіла робітничі професійні спілки (в Києві), тероризувала „станами облоги“ населення, заводила безглузду реакційну цензуру (в органі у. с.-р. „Трудова Республіка“ військова отаманська цензура (до якої було покликано старих царських цензорів) викидала не тільки принципові статті, але й хронікальні замітки).

Одним словом, йшла в широкому масштабі велика злочинна робота дрібної буржуазії, робота, що вкрай дискредитувала народню революційну владу перед робітнице-селянськими верствами, підривала до неї довірря, обурювала проти неї, руйнувала армію.

В додаток до цієї своєї роботи дрібна буржуазія настояла, майже сировокувала війну з Совітською Росією, а потім, коли правительство Чеховського захотіло зліквідувати цю війну, не дала можливості повести нормально і закінчити розпочаті переговори, перехоплюючи і втакуючи від Правительства радіо-телеграми московського совітського правительства, не допускаючи до Києва курерів української мирової місії в Москві, погрожуючи державним переворотом, диктатурою, розгоном Трудового Конгресу.

В результаті такого „державного будівництва“ дрібної буржуазії розсклалося і ростало республіканське військо; повстало проти Директорії робітництво (під проводом большевиків); захвилювалось, обурюючись проти отаманщини, селянство; Київ було втрачено. Великий порив народнього гніву, що змів гетьманщину, великий ентузіязм, що вів робітнице-селянські маси до послуху, карности, самовідданої праці і боротьби, було знищено, змарновано за дармо.

Та дрібній буржуазії тільки цього й треба було. На розбиттю революційно-соціалістичних сил вона будувала свої пляни. Поглядаючи на французький десант в Одесі, сподіваючись за допомогою антантської збройної сили (як раніш за допомогою Німців) закріпити своє панування в українській державі, дрібна буржуазія дала в Винниці (в лютому 1919. року) рішучий бій ослабленій революційно-соціалістичній українській демократії. Було сформовано (після виходу Голови Директорії В. Винниченка зі складу Директорії) новий цілком дрібно-буржуазний Остапенковський кабінет міністрів.

Почалась Остапенковщина. Дрібна буржуазія поставила собі метою за всяку ціну добитись підтримки від „всесильної“, „культурної“ Антанти. Ні ганебні умови, які ставили французькі лейтенанти послам цього уряду (Мацієвичові та Бачинському), ні ще більш ганебне, образливе поводження цих лейтенантів не спиняли Остапенковщини.

Французи одразу заявили, що вони приїхали в Одесу допомагати будувати велику Росію, в якій, мовляв, стане місця й Україні, і про українську державу нічого і слухати не хочуть. Директорію ж, її військо та Правительство можуть використати нарівні з добровольцями під своїм проводом для боротьби з большевизмом і то після повної реорганізації Директорії і при умові, що Директорія погодиться на переведення на півдні Росії тої внутрішньої політики, яка буде вказана Францією, на одмовлення від переведення земельної реформи, на французький контроль залізниць, фінансів, торгу і промисловости і так далі.

Вже всім ставало ясным, що Франція, навіть після прийняття всіх її умов, не зможе підтримати українського правительства, що всі її танки та десанти в Одесі — одна тільки комедія, а остапенковщина вела „переговори“ далі, надіялась хабарями п'яних французьких лейтенантів.

А щоб догодити „цивілізованій“ Антанті своєю внутрішньою політикою, кабінет Остапенка повів пічим не прикриту контр-революційну роботу. Переведення в життя земельного закону було задержано. Ухваленний Директорією закон про Трудові Конгреси та Ради не опубліковувався і не переводився в життя. Скликання селянсько-робітничих з'їздів було унеможливлено. Цензура дико душила с.-р. і с.-д. пресу. Військова сваволя досягла небувало брутальних форм.

Мирові переговори з Совітською Росією було занехаяно. На телеграми курера мирової місії (що все ще сиділа в Москві) з запитанням, куди він має приїхати з важними докладами, і з проханнями дати відповідне розпорядження на фронті для пропуску його, просто не відповідалося.

Загублено було всякі здорові перспективи, всяку віру в свої сили. Розвалювався отаманами фронт. Деморалізувався ганебними переговорами в Одесі і реакційним режимом тил.

В такій атмосфері було здано Винницю. Обіцяна Остапенком-Мацієвичом допомога не приходила. Рештки війська розбігались. Навкруги (в Жмеринці, Проскуріві й інших містах) піднімались большевицькі повстання. Про поповнювання війська звичайними мобілізаціями

чи закликами нічого було й думати. Остапенковщина не мала для того а ні сили, а ні морального авторитету. В Кам'янці, куди була думка одступати, наростало також невдоволення проти Директорії.

Опинившись без війська, втративши зв'язок з Одесою (лінію Одеса-Жмеринка було перерізано більшовиками під час перебування Директорії і Правительства в Проскуріві), оставлена революційним селянством, зненавиджена робітництвом, Остапенковщина розбіглась з Проскурова хто-куди: Голова Директорії і Головний Отаман С. Петлюра на Волинь, де ще було трохи війська під командою „отамана“ Оскілка; члени Директорії — П. Андрієвський до Галичини; Швець і Макаренко — застрягли на лінії Ярмолинці-Гусятин; два міністри попали до Камінця (один з них — міністер внутр. справ Чижевський потім потайки втік звідти), кілька опинилось в Галичині, а премер Остапенко і військовий міністер О. Шаповал зникли були десь без вісти (була відомість, що вони пішки „вдарили“ на Одесу).

Так сама себе зліквідувала Остапенковщина, а разом ледве не зовсім зліквідувала і українську державність, возглавляему Директорією.

Контр-революційні виступи дрібної буржуазії, завдаючи тяжкі удари українській революції, примушували революційно-соціалістичну демократію майже раз-у-раз до перегляду своєї тактики. Цими ревізіями, хоч висловків з них революційно-соціалістична демократія ніколи не була в стані перевести в життя, виразно підкреслювалась і розкривалась існуюча суперечність інтересів названих клас, через це ми згадаємо тут побіжно і про ці ревізії.

Скандальний роспад Остапенковщини сам собою штовхав революційно-соціалістичну демократію на повний розрив з дрібною буржуазією, на цілковиту духову і фактичну емансипацію від неї. Соціалістична демократія і зробила таку спробу.

Ще в Жмеринці-Проскуріві (березень 1919. року) українські соціалісти-революціонери (через емісарів Ц. Ком. Партії, який залишився у Вінниці під більшовиками) поставили рішуче домагання негайно перервати переговори з Французами в Одесі і розпочати (власне відновити перервані) переговори з Східною Росією, на основі визнання радянського устрою Української Республіки сторонництвом Директорії і незалежності та суверенності цієї республіки Східною Росією. Після де-яких вагань до цього домагання приєднались і укр. соц.-демократи. Ц. Ком. укр. соц.-дем. партії в окремії, довгій і досить добре обґрунтованій постанові висловився рішучо за зірвання переговорів з Антантою і мир з Східною Росією (підкресливши, однак, що він погоджується на радянську форму влади в Українській Республіці тільки тактично, числячись з нею, як з фактом, і що укр. с.-д. в радянських установах провідних місць не будуть займати). Постанови обох партій було доведено до відома Директорії і Правительства з ультимативним зазначенням строка для відповіді.

Та ні Директорія (під впливом головним чином отамана С. Петлюри), ні тим більше кабінет Остапенка не звернули серйозної уваги на поставлені їм пропозиції. (Проти домагань укр. с.-р. та укр. с.-д.

висловився також і Петрушевич, що саме тоді приїздив з Галичини на побачення з Директорією.) Українська дрібна буржуазія і слухати не хотіла про мир з Росією та Радянську Україну. Спритний прем'єр Остапенко успішно дурив „високі сфери“ і „народ“ швидкою допомогою з Одеси (хоч головні одеські дипломати — генерал Греков та с.-ф. Б. Мацієвич — в своїх зроблених саме в той час докладах не крились з тим, що ніякої допомоги Французи в той час не могли подати з Одеси, і зазначали, що плодів від переговорів з „союзниками“ треба ждати тільки в майбутньому), розповідав про „полки“, що вже „виступили з Румунії“ на Україну. Міністр військових справ О. Шаповал погрожував у. с.-д. і особливо у. с.-р. арештами, називаючи їх зрадниками, внутрішніми ворогами, більшовиками. (Тоді підготовлявся, між іншим, арешт с.-р. в Кам'янці — М. Грушевського й інших). Міністр внутрішніх справ Чижевський все ще пильнував, щоб часом не було де закладено (згідно Закону Директорії, до того часу офіційно ще не оголошеному) Трудової Ради і надсилав про це таємні розпорядження Подільському Губерн. Комісарові до Кам'янця, доводячи на урядово-партійних засіданнях, що „народ“ ніяких рад не хоче і жде тільки одного — твердої влади.

Так остапенковщина і не дала формальної відповіді на „ультиматум“ двох соціалістичних партій, розбігшись хто куди, про що вже сказано вище.

Стоючи перед фактом розпаду Остапенковщини, революційно-соціалістична демократія, спираючись на Кам'янецький Трудовий Конгрес, що саме тоді відбувався в Кам'янці під проводом у. с.-р. (М. Грушевського, А. Степаненка, І. Лизанівського), в якому брав участь Кам'янецький гарнізон (під команду у. с.-р. О. Жуковського) і місцеве робітництво, — зробила спробу взяти політично-державний провід в У. Н. Р. в свої руки і тим самим охоронити від повного загину і саму Республіку. Після того, як Трудовий Конгрес майже одноголосно постановив домагатись зірвання переговорів з Антантою в Одесі і негайного приступлення до мирових переговорів з більшовиками (на умовах: створення незалежної, суверенної, союзної Сов. Росії Укр. Соц. Рад. Республіки, в котрій вся влада належала б об'єднаним радам робітничих і селянських депутатів, і заховання за Українською Державністю українського характеру), укр. с.-р., разом з укр. с.-д. незалежниками і у. с.-д. правими, заснували в Кам'янці 22. березня 1919 р. „Комітет Охорони Республіки“. На чолі Комітету став, як голова його, бувший прем'єр-міністр першого революційного Правительства Директорії с.-д. незал. В. Чеховський; товаришом Голови було обрано укр. с.-р. А. Степаненка. Діяльну і особливо близьку участь брав в Комітеті покійний М. Ткаченко (укр. с.-д. незал.).

В своїй першій відозві-повідомленню Комітет Охорони Республіки, вказавши на те, що він утворився з причини повного розкладу Директорії та Правительства і втрати всяких зв'язків з ними, заявив, що він ставить своєю метою охорону від загибелі У. Н. Р., для чого вживе заходів до відновлення зв'язків з Директорією і організації нового революційно-соціалістичного кабінету, який має негайно, зірвавши

переговори в Одесі, приступити до мирних переговорів з Совітською Росією на певних умовах. Умови ці, визначені Комітетом і зазначені в його повідомленню, нічим не одріжнялись від наведених вище ухвал партій (у. с.-р. та у. с.-д.) і Кам'янецького Трудового Конгресу.

Щоб уберігти від остаточного розвалу міністерські апарати, що перебували без міністрів в Кам'янці, і щоб бути, на випадок потреби, в стані взяти цілком державний провід в свої руки, Комітет призначив до міністерств своїх Комісарів. Нав'язувались тісніші зв'язки також з військовими частинами, що стояли в Кам'янці, з робітництвом і селянством. Симпатії останніх видимо були на боці Комітета. Робітники зустріли появу Комітету з особливим задоволенням; в день заснування його можна було бачити на вулицях Кам'янця робітників з червоними стрічками на грудях.

Та однак ситуація була не цілком ясною і сприятливою для незломного і рішучого переведення наміченої лінії в життя. Перш за все гарнізон, який стояв на боці Комітету, був нечисленний. Поруч з ним по Кам'янцю в той же час вешталось чимало різної отаманської наволочі, яка легко могла зібрати сотню-дві бандитів і вчинити в місті провокаційну різню — погром Жидів, про що вже одверто говорилося на вулицях міста. Доводилося брати на увагу також і де-яку ворожість до Комітету з боку старших урядовців міністерств, які всі сили напружували до відновлення зв'язку з своїми міністрами, не ждучи для себе добра від призначених Комітетом комісарів. Нарешті, не відомо було остаточно, де саме перебувають члени Директорії, які наміри вони мають і, саме головне, які військові сили могли б кинути на Кам'янець „для умирнення бунтівників“.

З поїздки особливої делегації, під головуванням А. Степаненка, для розшукування членів Директорії і переговорів з ними (делегація вдалось відшукати Х. Швеця і ще когось з членів Директорії в районі Гусятина), вияснилось, що рештки Остапенковщини (член Директорії Андрієвський, що зв'язався з Галицьким Урядом в першу чергу) вживуть останніх сил для боротьби з Комітетом і що, що найбільше, коли б вдалось ліквідувати конфлікт мирно, можна сподіватись утворення нового, більш лівого, ніж був, кабінету. Потвердилось також, що Петлюра перебуває на Волині, де має в своєму розпорядженні певну військову силу.

Таким чином, на рішучу акцію, на цілковиту ліквідацію дрібно-буржуазного курсу політики зважитись було трудно. Не було потрібних для цього сил. Комітет це добре розумів і, щоб уникнути провокаційного і непотрібного пролиття крові, проістнувавши всього два дні, вирішив розв'язатись, про що і оповістив своєю другою і останньою відозвою. В тій відозві Комітет, не сходячи з заявленої ним в першому повідомленні позиції, заявив, що переведення виставлених ним вимог в життя він передає політичним партіям, які брали участь в Комітеті.

В той же самий день, коли було оголошено це друге оповіщення Комітету, наспів до Кам'янця посланий членом Директорії П. Андрієв-

ським „отаман“ Хомодовський з наказом в коріні задушити „бунт“. Цей „отаман“ заарештував всіх бувших членів Комітету (які вже, як приватні люде, спокійно займались своїми приватними справами) і збірився розстріляти їх, як „зрадників“ та „большевиків“. Тільки надзвичайні заходи членів партій врятували життя „комітетчикам“. Петлюра, довідавшись про арешт, дав до Кам'янця наказ звільнити арештованих і доставити в Рівне. „Отаман“, попікшись на Остапенковщині, збирався формувати нове, „ліве“ правительство. Без „Комітетчиків“ же, без с.-р. і с.-д. такого правительства не можна було утворити. Арештованих було звільнено і відправлено до Рівного.

Так майже нічим скінчилась ця спроба революційно-соціалістичної демократії еманіпуватись від української дрібної буржуазії.

* * *

В Рівному було складено між партіями у. с.-р. та у. с.-д. і С. Петлюрою (тоді був в Рівному і А. Макаренко, але він в таємниці переговорів не був посвячений) договора, по якому (переказую зміст його по пам'яті) Директорія мала бути реорганізована — Швець і Андрієвський (а також і Петрушевич) мали бути виключені з Директорії, а на місце їх мали ввійти поступенно два соц.-дем. і два с.-р., по виборі Ц. Комітетів цих партій, з таким розрахунком, щоб врешті Директорія складалась з п'яти чоловік; 2) влада Директорії мала бути введена в певні конституційні рямці (Директорія позбавлялась права безпосередньо втручатись в управління, вести закордонну політику, видавати без згоди правительства які б то не було закони і постанови); 3) Керування військом мало бути реорганізовано на таких основах, щоб військо підлягало фактичному контролю і політичному прововоді Правительства і 4) Нове Правительство мало бути однородно-соціалістичне, складене з с.-д. та с.-р., і спіратись в своїй політиці на робітництво та селянство, для чого мали бути в першу чергу і негайно організовані Трудові Ради.

С. Петлюра на всі точки договору „згожувався“. На доказ своєї щирости посилався на оголошення закону про Трудові Ради, переведене ним військовим порядком, а також, затверджуючи (з А. Макаренко) новий соціалістичний кабінет на чолі з с.-д. Мартосом (10.—12. квітня 1919. р.), видав особливий „маніфест“, в якому підкреслював великі заслуги перед українською революцією двох соціалістичних партій — у. с.-д. та у. с.-р. — і мотивував цим необхідність передачі влади в державі не кому иньшому, як тільки цим двом партіям.

Правительство Мартоса вийшло в дійсности дуже поміркованим. Від у. соц.-рев. вийшло в склад його всього чотири чоловіка, та й то два з них на другорядні посади (І. Лизанівський — керуюч. міністер. преси та І. Паливода — керуюч. мін. почт та телегр., Л. Шрамченко — мін. нар. господарства і М. Ковалевський — мін. земельних справ). Правда, воно заходило коло організації Трудових Рад і вироблення закону про Компетенцію Рад, але особливої „лівизни“ не виявляло. Кам'янецькі домагання негайного миру з большевиками були забуті. Українські соціал-демократи, підсилені приїздом до Рівного з Галичини галицьких с.-д. В. Темницького, О. Безпалка і радикала А. Крушель-

ницького (всі ці особи ввійшли в склад Правительства), повернули одразу виправу. Правда, про відновлення переговорів з Французами в Одесі вже не було мови, але так само і про мирові переговори з Сов. Росією не було чути. Бажаючи с.-р. поширити при виробленні закону компетенцію Трудових Рад до перетворення їх в повноправні державні органи влади на місцях, наткнулось на непереможний опір у. с.-д. (на чолі з І. Мазепою — мін. внутр. справ), які взагалі ширились з Трудовими Радами швидче, як з необхідним ялом, і через це погожувались що найбільше на надання їм лише контрольних функцій.

Однак, не вважаючи на такий поміркований напрям політики нового правительства, дрібна буржуазія повела з нїм рішучу боротьбу. Член Директорії П. Андрієвський просто не визнавав цього правительства, гуртуючи коло себе в Галичині бувших останенковських міністрів і взагалі всіх незадоволених отаманів, урядовців і безробітних правих політичних діячів. Командуючий Волинською групою війська „отаман“ Оскілка так само не визнавав Правительства, заявляючи, що в Рівному, як на фронті, він сам собі господар і ніякого правительства не потребує. Соціялісти-самостійники (Мацюк, Макаренко) та народні-республіканці, віддавшись під опіку Оскілка, повели між військом, устним словом і через свій орган, шалену агітацію як проти Правительства, так і проти С. Петлюри. Коли Правительство захотіло взяти дрібно-буржуазну пресу під цензуру, Оскілка заявив, що то його штабні фронтові органи і він не допустить ніякої цензури їх з боку Правительства. Дрібна буржуазія заплескала в долоні, вихваляючи „геройство“ отамана.

Так назрівав конфлікт. Дрібна буржуазія боялась закріплення позиції за революційно-соціалістичною демократією. Боялась Трудових Рад, що вже почали в кількох повітах функціонувати. Боялась перспективи бути надовго відсунутою від влади.

А тут знову намацувалась сила, на яку, здавалось, можна було опертись в боротьбі за владу. Сила та була недалеко і рідна, українська — галицька дрібна буржуазія, Галицький Державний Секретаріат, що так само воював у себе з революційно-соціалістичною демократією (в тому числі і наддніпрянською — висилка з Галичини у. с.-р. Шаповала), що так охоче і гостинно приймав у себе всяких гетьманців, Андрієвських, Балбачанів, Симонових і так далі. Самостійники протягли нитки між Станіславовим і Рівним і рішили гиступити.

Ближчою причиною для повстання послужив наказ С. Петлюри про звільнення Оскілка з посади командуючого групою. Дрібна буржуазія побачила, що з звільненням Оскілка виходить з-під її ніг головна опора — „отаманське“ військо. Заявивши, що здає посаду, Оскілка, стягнувши перед цим до Рівного рештки війська з фронту, вчинив 29. квітня 1918. р. — в спілці з самостійниками, на чолі яких стояли Макаренко та Мацюк, генералом Агапівим, полковником Гемпелем і иньшими „отаманами“ — державний переворот. Всі міністри і деякі політичні діячі (в числі їх і с.-р. А. Степаненко) були арештовані. Малограмотний отаман Оскілка оголосив себе „головним отаманом“ військ У. Н. Республики і призначив при собі Головним

Комісаром для справ цивільних (щось подібне до премер-міністра) нар.-республіканця Архипенка. Окремою грамотою оголосив бувших членів Правительства зрадниками, що продавали Україну більшовикам і Полякам (невідомо, чому „і Полякам“; хіба, може, Оскілко не думав ще тоді тікати до Поляків і пропонувати їм свої послуги), а також виключив зі складу Директорії С. Петлюру і А. Макаренка, як співників заарештованого правительства (С. Петлюра, А. Макаренко і Х. Швець були в той час в Здолбуніві). Про вчинений переворот Оскілко зараз же послав кілька телеграм до Галичини — Петрушевичеві та Андрієвському, сповіщаючи, що все „хвала Богові, йде успішно“. В одній з цих своїх телеграм Оскілко висловлював бажання, аби Петрушевич швидче обняв пост президента з'єдиненої України.

В день перевороту вийшло в Рівному число газети нового „Уряду України“ — Оскілка-Архипенка, з грамотами Оскілка, які дають можливість судити про ті наміри, які звязувала дрібна українська буржуазія з оскілковським переворотом. А наміри були серйозні і старі. ті самі, що виявили їх ще шеметівці. Навіть тоном своїм грамоти нагадували грамоти гетьмана (чи не навмисне Оскілко відбуд своє повстання як раз в роковини гетьманщини — 29. квітня). Мовляв, рідний край перебуває в анархії, люде хочуть спокою, а соціалістичне правительство не тільки не здатне дати порядку, а ще й продає Україну; на цій підставі, я, Оскілко, беру на себе тягар головного отаманства. Наказую слухати мене, за що матимете відплату: поперед всього — землю у власність, далі — тверду владу й инше, необхідне для ситого життя дрібної буржуазії.

Пізніше, коли Оскілковщина провалилась, де-які дрібнобуржуазні партії, як с.-ф. і навіть нар.-респ., памагались одмежуватись від неї, виставити її, як сепаратний вчинок Оскілка з групою отаманів, незадоволених не тільки Правительством, скільки Петлюрою, як не здатним воєначальником. Та таке одмежовування шгучне. Незадоволення проти Петлюри дійсно було велике. Ненависть до нього з боку дрібної буржуазії за його невірну службу їй і залицання до революційно-соціалістичної демократії була весь час дійсно надзвичайна. Але Петлюра в оскілковському повстанні був тільки дрібницею. Головною ж ціллю його, як про це свідчать і грамоти Оскілка і звязок оскілковщини з галицькою дрібною буржуазією, було розірвати з революційно-соціалістичною демократією і соборними силами української дрібної буржуазії утворити соборну українську буржуазну державу, в якій би влада спочивала в руках дрібної буржуазії.

Ліквідувалась Оскілковщина душе швидко. Військо, якому було наказано новим Головним Отаманом взяти Здолбунів і „визволити з большевицького полону Петлюру з Директорією“ (так брехав Оскілко козакам, боячись одверто сказати їм про переворот і свої наміри арештувати Петлюру), довідавшись, що його дурять, повернуло назад до Рівного і счинило там заворушення. Більшість війська оголосила нейтралітет, меншість активно виступила проти оскілковців. Побачивши, що справу програно, Оскілко з купкою своїх прихильників (генер. Агапівим і иншими) втік до Польщі, проатаманувавши всього неповний

день. В Польщі цих героїв було інтерновано, гроші (державні), які вони не забули захопити з собою, втікаючи, одібрано, в „союзі“ відмовлено. Інші головні оскілковці з самостійників і нар.-республіканців так само повтікали, хто в Польщу, хто в Галичину (Макаренко, Мацюк).

Оскілковщина остаточно зліквідувала український фронт і довела до повної втрати території. В зв'язку з нею, чи без зв'язку, але зараз же за нею, було зрадницьки здано Полякам Луцьк з цілою холмською групою, складами амуніції, одежі, харчів.

Правительство Мартоса з нечисленним військом одступило до кордонів Галичини. По дорозі (в Радивиліві) було виключено зі складу Директорії самостійника Андрієвського (після його листа до Директорії, в якому він відмовлявся дати які-будь пояснення про своє відношення до Оскілковщини).

Після де-яких труднощів було здобуто від Державного Секретаріату дозвіл на в'їзд до Галичини. Поляки і більшовики йшли слідом з усіх боків.

* * *

В Галичині Кабінетові Мартоса (і самому Головному Отаманові С. Петлюрі) не пощастило. Галицький Уряд поставився до нього надзвичайно вороже, ледве терплячи перебування його на галицькій території. Оскілковці, що сховались під крило Державного Секретаріату, намовляли просто арештувати правительство Мартоса і Петлюру і в такий спосіб докінчити те, що не вдалося зробити в Рівному.

З тих чи інших причин галицький уряд, однак, не перевів арештів „гостей“. Однак той же уряд зробив все від нього залежне, аби дати змогу контр-революційній наддніпрянській буржуазії зорганізуватись в Галичині для ліквідації Правительства Мартоса на території Наддніпрянщини. Характерним прикладом такої діяльності Державного Секретаріату являється, між іншим, відношення до Комісії с.-д. Нянчура, висланої Правительством до Галичини ще з Рівного, метою якої було — зібрати відомості про різних дезертирів-отаманів, які покрали державні гроші і повтікали до Галичини, ведучи там п'яне, гуляще життя, і вжити заходів до повернення цієї „братії“ на Наддніпрянщину. Державний Секретаріат не захотів визнати уповноважень Комісії і всіма способами перешкоджав їй в роботі, ввійшовши в спілку з „отаманами“.

Під захистом галицької дрібної буржуазії і виросла балбачанівщина, цей новий (правда, ще менш вдалий, ніж оскілковщина) контр-революційний бунт неспокоїної отаманщини.

„Отаман“ Балбачан вставився своєю реакційністю і військовою сваволею ще за часів перебування Директорії в Києві, коли командував директоріянськими військами на Харківському фронті проти більшовиків. Злучившись з бувшими гетьмано-добровольчими офіцерськими бандами, Балбачан воював тоді не стільки з совітським московським військом, скільки з українською і неукраїнською революційною демократією. Обсадивши всі адміністративні посади на Харківщині і взагалі на лівому березі старорежимниками-реакціонерами, взявши під свій

захист поміщицькі маєтки, завівши стан облоги, 'герой' цей уславився розгоном робітничих і селянських з'їздів, терором над працюючими масами. (Між иньшим, Балбачан розігнав не большевицький харківський робітничий з'їзд, розстрілявши кількох учасників його, і полтавський селянський з'їзд, випоровши деяких делегатів його — селян — різками).

Робітництво та селянство Правобережжя стогнало під невиносим реакційним режимом цього отамана, запалювалось ненавистю до Директорії і української влади взагалі.

Кінець пануванню Балбачана було покладено тільки тоді, коли від самих військових надійшло до Київа донесення про те, що Балбачан розробив план зради Укр. Нар. Республіки і переходу разом з своєю добровольчою офіцерською бандою, на бік донських козаків (звичайно, з державними грішми). Балбачана було арештовано і, після конфліктів з самостійниками, які стали горою за свого отамана, вислоно до Галичини. Тут він і чекав на нові подвиги, ведучи розкішне життя.

Галицькі державні мужі на кожному кроці підкреслювали свої симпатії до цього „безневинно - постраждавшего“ наддніпрянського „героя“, „патріота“ і „великого стратега“.

Користуючись прихильністю Державного Секретаріату, Балбачан (разом з иньшими самостійниками) повів агітацію серед старшин Запорозького Корпусу, що саме (в час перебування кабінета Мартоса в Галичині) повертався з Румунії через Галичину на Наддніпрянщину, підготовляючи ґрунт для державного перевороту. Агітація ця мала де-який успіх. Змову було організовано.

І от, ледве наддніпрянське військо зайняло Чорний Острів та Проскурів, як Балбачанові було наказано його одностумцями махнути булавою. 9. червня (1919. р.) Балбачан несподівано явився в Штабі Запорізького Корпусу (в Проскурові) і заявив, що Петлюрою його призначено командантом корпусу (ніякого призначення Петлюра в дійсності йому не давав, і це був тільки звичайний хід отамана, який боявся сказати правду козакам). Спираючись на запорізький корпус, як на найбільшу тоді військову частину, Балбачан думав перевести його силами арешт Петлюри і Правительства.

Та план не вдався. Балбачана було арештовано, віддано Петлюрою під воєнно-полевий суд і 24. червня розстріляно. Біля десятка менших „отаманів“, причетних до повстання Балбачана, без суду було помилувано.

Між иньшим, на слідстві Балбачан заявив, що він був тільки технічним виконавцем не ним розробленого плану державного перевороту.

* * *

В той час, як робив свій виступ Балбачан, українські партії — соц.-рев., соц.-дем. і соц.-дем. незалежники — прийшли до думки про необхідність утворення єдиного соціалістично-революційного фронту, як противаги дрібнобуржуазному фронтові, що безконечними внутрішніми повстаннями губив справу української революції і української

державности. В Чорному Острові було укладено спеціальну угоду між цими трьома партіями, в основу якої було покладено визнання трудового принципу. Органами влади в У. Н. Р. мали бути робітничче-селянські Трудові Ради. Вся політика Правительства повинна була ґрати на оці виключно інтереси трудових мас і спиратись на ці маси.

Комісією представників цих трьох партій було вироблено навіть (під проводом М. Ткаченка) проект закону про робітничче-селянські ради, як повноправні органи влади на місцях. Рада Міністрів також висловилась (хоч і туманно) за негайну реорганізацію влади на місцях, згідно побажанням блоку трьох партій.

Та військові успіхи, які почала мати українська армія після зайняття Кам'янця, знову кинули головну урядову партію — у. с.-д. — вправо. Соціал-демократи швидко забули про блок, про ради, про необхідність трітнього революційно-соціалістичного фронту, витягли з своєї торби стару зброю — парламентаризм та п'ятихвостий демократизм, забалакали про необхідність єдиного національного фронту, про коаліцію з с.-ф. народньо-республіканцями, ледве не з самостійниками.

Незалежники швидко перейшли на півлегальне становище (пізніше навіть були заарештовані з де-якими у. с.-р.). Дрібнобуржуазний режим, режим військової сваволі запанував знову.

* * *

Правий курс, взятий Правительством Директорії, не задовольняв дрібної буржуазії — в однаковій мірі наддніпрянської і наддністрянської. Галичани на чолі з Петрушевичем беззастановно домагалися усунення соціалістичного кабінету спочатку Мартоса, а після Мазепи (хоч ці кабінети були соціалістичними більш по назві, а не по своїй політиці) і утворення „ділового“, буржуазного Правительства. А через те, що такого кабінету не було утворено, галицька дрібна буржуазія, всемірно підпиряема наддніпрянською, вела весь час свою сепаратну, ворожу соціалістичному наддніпрянському урядові шкідливу не тільки для революції, але й для оборони республіки політику.

Своє консеквентне завершення ця політика галицької дрібної буржуазії знайшла в ганебній передачі диктатором Петрушевичем всього галицького війська і належного наддніпрянцям залізничного складу, амуніції, склавів цукру і т. и. генералові Денікінові, що сталась 7. листопада 1919. р. Власне, ще до цього акту Петрушевич мав контакт з Денікіним, і галицька армія не виконувала наказів Головної Команди Військ У. Н. Р., перегруповуючись в такий спосіб, щоб безпечніше було передатись на сік Денікіна, і одкриваючи йому заздалегідь фронт проти військ Директорії.

Ні те, що Денікін не хотів і чути ні про яку українську державу, ні те, що він палив у Києві українські книжки, що затягав над всім працюючим народом України петлю тяжкої національної і соціально-економічної неволі, ніщо не спиняло Петрушевичівщини. Зради було докрано, і, завдяки їй, банди Денікіна протягом двох тижнів розбили в щент армію У. Н. Р. і зліквідували і саму Республіку.

А через кілька тижнів внав і сам Денікін, розтрощений, зметений з лиця землі українським селянством. Петрушевич мав рацію поспішити з своїм підданством Денікінові, інакше не мав би він кому піддаватися і довелося б йому зріктись диктатури, на вимогу галицької і наддніпрянської революційно-соціалістичної демократії.

* * *

Такі були головніші „подвиги“ української дрібної буржуазії в українській революції. Вони дають матеріал для відповіді на поставлене на початку цієї статті питання про роль дрібної української буржуазії в українській революції, для характеристики її змагань.*)

Безсумнівним являється, що українська дрібна буржуазія виросла в процесі революції в поважну силу і добре усвідомила свої класові інтереси. Задоволення тих інтересів вона мислить виключно в формах буржуазно-капіталістичної державності, з повним збереженням всіх капіталістичних апаратів і інститутів, існуючих для виживання буржуазією працюючих мас. Українську державність вона мислить в формі власної класової держави, в якій вся влада належала б і служила б їй — дрібній українській буржуазії. Через це демократизм, парламентаризм, політичні і громадянські свободи вона визнає лише по стільки, по скільки вони не шкодять чи користні для її класових інтересів.

З наведених причин, боротьба дрібної буржуазії за українську державність має цілком конкретний і умовний характер. Коли вона помічає, що українська державність має тенденцію розвинути в селянсько-робітничу державність, вона з легкою душею завдає тій державності смертельних ударів.

Нема вже чого говорити про те, що дрібна українська буржуазія ніколи не виступить щирим союзником робітництва і трудового селянства в боротьбі за їх соціально-економічне розкріпощення. Досі ж вона виступала в цій боротьбі тільки, як великий ворог.

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

Записка Закорд. Делег. У. П. С. Р. для провідників Рос. Ком. Партії про відносини України і Сов. Росії.

В середині липня б. р. західні комуністи, які інтересувались відносинами України і Московщини і їх можливим порозумінням в інтересах світової революції (був се час великих успіхів Сов. Росії в її наступі на Польщу, які подавали великі надії на поширення впливів російської революції на Заході), звернулись до Зак. Дел. У. П. С. Р., пропонуючи передати провідникам російського комунізму погляди і побажання українських соціалістів, в інтересах сього порозуміння. Делегація У. П. С. Р. не вважала можливим відхилити сю пропозицію, видала коротку записку і, відбивши її в кількох примірниках, просила передати її визначнішим провідникам російського комунізму.

*) Тут треба було б хіба нагадати ще про політику сучасного петлюрівського правительства, яке продає селянам землю у приватну власність і взагалі відновлює дореволюційні порядки. Правительство це видало навіть спеціальний закон про боротьбу з „інакомислящими“ політичними діячами.

З огляду на те, що саме тоді червоне військо стояло над Збручем і відносно совіських кругів до галицької справи представлялись неясними, спеціально також на сю справу зазначено в записці погляди Закорд. Делегції У. П. С. Р.

Вельмиповажаний Товаришу!

Користаючи з можливости звернутись до Вас, ми, представники Української Партії Соціалістів-Революціонерів, дозволяємо собі на-самперед пояснити Вам ту позицію, яку ми займаємо.

Представники партії, вислані за кордон зимою 1918.—1919. р. — після повалення гетьмансько-німецького режиму — з дорученням звязатись з західньо-європейськими соціалістичними партіями та організаціями, протягом своєї майже річної праці досить з'ясували собі характер великої революційної боротьби з капіталістичним ладом, що її введено в нову стадію зусиллями Вашої партії, переаналізували інтереси цієї боротьби і усвідомили помилковість стремлень до ізолювання України від загального розвитку її шляхом будь-яких політичних комбінацій.

З другого боку — їм зробились ясними всі несприятливі для світової соціалістичної революції наслідки, які випливають з того, що Україна з своєю величезною клясою трудового селянства, свідомого й активного, замість того, щоб бути етапом в завоюваннях революції, ще й досі є порогом для її розпросторення, в наслідок тої боротьби, що виникла між Українським Народом і Совітською Росією і що досі ще не ліквідована через ті помилки, яких було допущено обома сторонами і які нам, може, в загально-європейській перспективі ввижаються ясніше.

Міркування, що випливали з наших спостережень над соціалістичним рухом і з тих вістей, які доходили до нас з Краю від українських соціалістичних і комуністичних організацій, було зведено на У. П. С.-Р. івських конференціях, організованих за кордоном в біжучім році, передано нашим організаціям на Україну і там їми прийнято. Тому ми можемо констатувати, що У. П. С.-Р. відкинула боротьбу з Совітською Росією, відмовилась піддержувати націоналістичні спроби, розраховані на допомогу європейської буржуазії, і, прийнявши основні принципи III. Інтернаціоналу — диктатуру трудового народу і радянську владу — вважає за своє завдання використати свій вплив серед українських трудових мас, особливо ж серед українського трудового селянства, для того щоб ввести їх в річище соціалістичної революції і в ній шукати розв'язання соціальних, політичних і національних потреб українського трудового народу. (Успішні кроки в цім напрямі, що їх було зроблено в 1917. році, припинила боротьба з Совітською Росією, що тоді саме виникла, викликала націоналістичну реакцію і в значній степені відштовхнула селянство від соціалістичних гасел).

Тому що У. П. С.-Р. поділяє, а Ваша партія не полишає гасла вільного самоозначення народів, ми певні того, що можна досягнути повну згоду і координувати працю У. П. С.-Р. з планами Комуністичної Партії (большевиків) України, які спільними мають інтереси соціалістичної революції. Наша конференція з Вашим представником

в Берліні потвердила нам це наше переконання і впевненість в співзвучності наших стремлень. В глибокій довірі до Вашої відданості завданням соціалістичної революції, до ясного розуміння її інтересів, ми дозволяємо собі звернути Вашу увагу на слідуючі дані і спостереження.

Ситуація на Україні. З відомостей, одержаних нами від українських радянських організацій — С.Р.'івських і комуністських — ясно, що Ком. Партії (больш.) України і правительству У. С. С. Р. досі не вдалося закріпити свого впливу серед трудових мас України. По спостереженнях товаришів-комуністів, влада У. С. С. Р. не розпросторюється фактично по-за околиці міст, де стоять совітські гарнізони, а село замкнуте для її впливу. Трудове селянство, що творить майже одну реальну трудову силу України (робітнича класа фактично розпорошилась і зменшилась неймовірно), досі неприхильно і навіть вороже ставиться до комунізму в його російській формі. Навіть спільний наступ петлюрівців і Поляків не знищив ґрунту для націоналістичної агітації. На Лівобережжю селянство теж сподівається помочи то від Петлюри, то від Махна, щоб „гнати большевиків з України“. Спроби стихійних повстань не припиняються.

Причини таких настроїв лежать в централістичних стремліннях К. П. (б.) У., в бажанню її вдержати Україну під своїм виключним впливом, правити нею з Московського центру, не допускаючи до впливу і керуючих ролей українських радянських партій.

Ці тенденції паралізують всі добрі стремління К. П. (б.) У. до винагородження українського народу за обмеження його політичного самоозначення покровительством української культури. Культурна робота йде кепсько, економічне життя не налагоджується. Українські трудові маси в кращім випадкові лишаються нейтральні, в гіршім — явно ворожі до російських комуністів і совітських правительств Росії та України.

В інтересах соціалістичної революції ця тактика повинна бути виправлена.

Українські радянські партії. В сей час, як бачите, існують вже значні й впливові українські партії та групи, що твердо стоять за єдність інтересів соціалістичної революції, за радянську організацію й за диктатуру трудового народу — робітників і трудового селянства (де-які прилучають до цього і трудову інтелігенцію співзвучної орієнтації).

Українська Партія Соціалістів-Революціонерів, яку ми представляємо за кордоном, серед цих груп потенційно є найбільш сильна. Ця партія ще з 1918 р. прийняла принцип радянської влади і диктатури трудового народу, але, боячись явних помилок в тактиці К. П. (б.) У., в своїй власній тактиці допустилась помилки в протилежний бік — єдиного українського національного фронту. Але після того, як Директорія У. Н. Р. вступила в свою варшавську фазу, У. П. С. Р. рішучо відмовила їй в піддержці, признала для своїх членів недопустимою боротьбу з совітським правительством У. С. С. Р., поставила собі завдання — організувати трудові українські маси під

гаслами радянської влади і трудової диктатури і одвернути можливість контрреволюції під націоналістичними гаслами. Аналогічна позиція української комуністичної партії Вам, майбуть, відома.

Організаційна та агітаційна діяльність цих українських радянських партій, в інтересах радянської української республіки, не повинна зустрічати з боку совітського режиму яких-будь перешкод, що мали місце до сього часу. Навпаки, він повинен цінити успіхи цієї діяльності. Необхідно серйозно рахуватися з тим, що совітський режим в його теперішній формі не має шансів затвердитись на Україні, і коли він буде обороняти за всяку ціну свій нинішній характер, то загрожує разом з собою поховати і комуністичні гасла. Совітські конгреси, які відбуваються тепер на Україні без відповідної участі українських соціалістичних партій і трудових класів, замість того щоб скріплювати радянський режим, лише дискредитують його. В інтересах його збереження К. П. (б.) У. повинна стреміти до передачі влади в У. С. Р. Р. українським радянським партіям, і то якомога скорше, а для того повинна ввійти в співробітництво з ними, розвинути обоюдне розуміння і довіря, допомагати, а не перешкоджати їм в завоюванні українських трудових мас, і таким способом забезпечити певність завоюванням революції, зробити Україну міцною базою дальших її успіхів.

Федерація і незалежність України. Декретована в місяці лютім с. р. федерація радянських республік Росії та України була великою помилкою. Вона підкопала довіря до щирости замірів комуністів, після урочистих заяв авторитетних представників Совітської Росії в зміслі незалежності Української Республіки. Вона налякала українське населення можливістю нового національного закріпощення і спалила міст для різних неозначених елементів, що готові примиритись з будь-якою формою правління, аби при тім було забезпечено суверенність українського народу.

Ця помилка повинна бути виправлена, самостійність відновлена. Економічний союз і військова конвенція повинні приготувати ґрунт для більш тісного об'єднання і прихилити до нього український трудовий нарід реальними вигодами.

Українські радянські партії з найбільшим співчуттям відносяться до ідеї федерації соціалістичних республік, всі сили прикладатимуть для її здійснення, але вони вважають за неправильне і шкідливе стремління розглядати Україну, як область, що повинна бути зв'язана з Росією тісніше, як котрась з інших республік, які не входили в склад Росії. Всі спроби задержати Україну, хоч би й в замаскованій формі, на становищу провінції або колонії Росії будуть лише жити гасла „Україна для Українців“ і в остаточнім результаті служити контрреволюції.

Галичина. Розгром польського наступу і перспектива звільнення Галичини з польського варварства знайшли широкий відгук співчуття серед українського населення, навіть серед тих його частин, які до того

ставились до большевизму виразно вороже. Увільнення совітським військом з-під польської окупації західньої України (Галичини, Холмщини, зах. Волині) повинно було зробитись поворотною точкою до щирого примирення з диктатурою трудового народу, з радянським принципом, з Совітською Росією, яка в радянській формі несла українському народові те об'єднання, якого він досі даремно добивався. Проект Лойд-Джорджа, що пропонує виділити Галичину в окрему автономну область або незалежну державу, загрожує не тільки революції — створенням контр-революційного огнища — він єсть недопустимий також з точки погляду інтересів українського народу, бо несе йому новий поділ і громадянську війну.

Тому закордонна нарада українських соціалістів-революціонерів постановила протестувати проти цього загибільного проекту і звернутись до правительств Совітської Росії і Радянської України з гарячим закликом — з цілою енергією протиставити цим замислам і неухильно стремити до об'єднання української території в Українській Радянській Республіці.

Ми висловили Вам, Вельмиповажаний Товаришу, з повною щирістю наші думки і сподіваємось, що Ви поставитесь до них без всякого упередження і запідозрювання в націоналістичних тенденціях.

Викладене нами ми просимо Вас переказати належним органам і в сфері Вашої діяльності та Вашого впливу допомагати здійсненню висловлених нами побажань.

З товариським привітом, за закордонну Делегацію У. П. С. Р.

О. Жуковський,

М. Грушевський,

Секретар Делегації.

Голова Делегації.

19. VІІ. 1920 р.

ПАМ'ЯТИ ПОГИБЛИХ ТОВАРИШІВ.

Дмитро Одрина. (1893—1919.)

Здається, ні одна з українських соціалістичних партій не мала за роки революції таких великих і тяжких втрат, як наша.

Почалось з замучених товаришів Пугача, Зарудного, Бочковського. Їх вбито при першому наступі большевиків в 1917. р. Заливчий впав при повстанні в Чернігові, зарубаний гетьманцями. Замучено чрезвычайкою Кузьму Коржа, денікінцями — Гната Михайличенка, петлюрівцями — Даченка. Тиф відібрав у нас Євшана, Дмитра Одрину... А скільки ще імен полеглих товаришів: Чумак, Селецький, Лебідь, Піскун і багато других, менш відомих!

Дмитро Одрина... Перевтомлений, до краю виснажений і зде-нервований, без відпочинку працює він, доки держиться на ногах. Голова Ц. К. нашої партії в останній час, заступник голови ради міністрів і одночасно міністр здоров'я, всюди він працює, весь віддаючись справі, за яку взявся. Знаходить час відвідувати шпигалі і там в одні з одвідин заражується на тиф. Виснажений, надломаний організм не витримує, і 16. листопаду 1919. р. Дмитра Одрини не стало.

Помер він ще зовсім молодим. Народився 7. липня 1893. року в селянській сем'ї в селі Телешівці Васильківського повіту. Повні праці, боротьби з обставинами життя путь перейшов він. Селянське життя, сільська школа, двохкласова школа, нарешті, київська земська фершалська і служба фершалом на селі. Знаходить час для праці і на весні 1913. р. одержує атестат зрілості. Вступає на медичний факультет київського університету. Революція застає його за державними іспитами, але це не заважає йому приймати в ній активну участь. Склавши іспити і покликаний до війська, їде на фронт. Тут скоро визначається працею, і Генеральний Секретаріат доручає йому організацію української військово-санітарної Управи. Він з успіхом виконує це важке завдання. Далі бачимо його одним фундаторів з Українського Червоного Хреста, Всеукраїнської спілки лікарів. При виборах до Народніх Зібрань він стає радником по Васильківському повіту. Перше Київське Губерніяльне Зібрання обирає його в склад Губерніяльної Управи.

Повстання. Дмитро Одрина там. Знов організує свою Санітарну Управу. Обібраний до Трудового Конгресу, він стає членом Президії його, як представник нашої партії. 28. січня 1919. р. обирається на партійній конференції членом Ц. К.

Коли прийшов до влади реакційний кабінет Остапенка, т. Одрина настояв на тому, щоб Ц. К. покинув Директорію щоб члени У. П. С. Р. не тікали далі з нею, а залишились і зробили спробу праці і співробітництва з большевиками. З урядом У. Н. Р. їдуть лише партійні емісари. Спроба нової лінії робиться. Проте з російським шовінізмом не можна було зговоритись, і товариші провадять дальшу боротьбу з окупаційним большевизмом. В цей важкий для партії мент Д. Одрину було обрано головою Ц. К. Для зміни напряду політики У. Н. Р. в смислі домагання у. с.-рів т. Одрина їде до Кам'янця, де до радянського блоку у. с.-р. і с.-д. певал. приєднуються і у. с.-д. Певні, що намічений блок і його завдання реалізовані, аби стати під його прапор приходять до Кам'янця повстанці. Командуючим цілою групою їх був т. Дяченко. Але Петлюра відчув небезпеку і обеззброїв повстанців. При цьому було вбито т. Дяченка. Акція наших товаришів не вдалась. Надіючись все ж вплинути на зміну урядового курсу в соціалістичному дусі, вони і в тім числі т. Одрина, вступають до кабінету. Бачуть скоро нездійснимість надій, і знову т. Одрина та другі шукають революційного шляху. Через швейцарця-комуніста Плятена розпочинаються переговори з большевиками. Але й вони не принесли сподіваних наслідків. А вскорі т. Одрина вире . . .

Покинув нас прекрасний й надзвичайно пінний товариш, про якого й люде ворожого табору завше казали й кажуть лише добре. Нас покинув один з тих небагатьох, які і в ці часи гніву, ненависти, жорстокости та нелюдськості зберігли душевну чистоту, вірність ідеалам, велику любов до свого народу і людини.

М. Ш р а г.

Можна набувати „Борітеся-Поборете!“ в книгарні
Goldschmidt, Wien, I., Wollzeile 11
а також замовляти в редакції і Секр. Зак. Дел.

Зміст ч. 1. „Борітеся-Поборете!“

Мих. Грушевський. — Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання.
Факти та документи. — Резолюції I, II та III конференцій У. П. Р.-С. за кордоном.

Зміст ч. 2. „Борітеся-Поборете!“

Мих. Грушевський. — Між Москвою й Варшавою.
Мик. Шраг. — Слова й діла соціалістів в національній справі.
Мик. Чечель. — Чому припинив своє існування революційно-радянський блок?
Факти та документи. — До розв'язання революц.-рад. блоку (переписка між закордонними групами У. П. С.-Р. і У. К. П.). Україна і Польща в їх економічних взаємовідносинах (стаття О. М.).
Памяти загинутих товаришів. — К. Корж.

Зміст ч. 3. „Борітеся-Поборете!“

Мик. Шаповал. — Соціалістична революція, Росія й Україна.
Мик. Шраг. — До ревізії нашого партійного програму.
Мих. Грушевський. — В першій делегації Укр. Парт. Соц.-Рев.
Факти та документи. — Відношення У. П. С.-Р. до мирових переговорів в Ризі.
Памяти погиблих товаришів. — М. Євшан.

В місяці грудні вийде ч. 5. „Борітеся-Поборете!“

Дружарня: J. N. Vernay
Wien, IX., Canisiusgasse Nr. 8–10.